

Loknete Dr. Balasaheb Vikhe Patil (Padmabhushan Awardee)

Pravara Rural Education Society's

Arts, Commerce, Science & Computer Science College, Ashvi Kd.

Environment Awareness Projects allotment list

SYBA (Semester III)

Sr. No.	Name of the Student.	प्रकल्पाचे नाव (Name of the Project)
1	AMALE DNYANESHWAR ARJUN	मृदा प्रदूषण
2	ANDHALE ASHWINI SAMPAT	फळबाग शेती
3	AWARI SAHIL RAMNATH	महाराष्ट्रातील अभयारण्ये
4	AWARI SAMADHAN KISAN	जलसिंचनाच्या नवीन पद्धती
5	BARDE ASHWINI NANDU	जंगलतोड
6	BHALKE AKASH GANGARAM	ओझोन थराचा न्हास
7	BHUSAL SAKSHI SAKHARAM	रस्ते मार्ग व लोहमार्गाचा पर्यावरणावर होणारा परिणाम व उपाय
8	DABHADE JAY KAILAS	सहयाद्री घाटाचे महाराष्ट्रासाठी असलेले महत्व
9	DATIR SUVARNA SUDAM	प्रदूषण व मानवी आरोग्य
10	DATIR YOGESH BAPU	उत्तर भारतीय नद्या
11	DHONE YOGESH RANU	मानवी आजार
12	DOIPHODE SUDARSHAN ARUN	गांडूळ खत
13	GAIKWAD BHAVANA MACCHINDRA	आपल्या परिसरातील संकरीत गायी संगोपन गोठे (२० व २० पेक्षा जास्त गाय असलेले गोठे निवडावेत) व त्याचे अर्थकारण
14	GAIKWAD SAKSHI ANGED	वायू प्रदूषण
15	GAIKWAD VIVEK ANIL	मानवी हक्क आणि पर्यावरण
16	GARJE ASHWINI AMBADAS	भंडारदरा धरण
17	GHUGE SUMIT RAJENDRA	उस पिकाचे मृदेवरील परिणाम
18	GHUGE VAIBHAV DNYANDEV	भारतातील वने
19	GITE KALYANI ASHOK	हवामानातील बदलाचे परिणाम
20	HALNAR VAISHALI RAMNATH	माझ्या गावाची ऐतिहासिक माहिती
21	JADHAV AARTI SANDIP	माझ्या गावाची ऐतिहासिक माहिती
22	JADHAV AKSHAY PRAKASH	नदी जोड प्रकल्प
23	JORI GAYATRI BABASAHEB	पर्यावरण जाणीवजागृती - वर्तमानपत्रे कात्रणे
24	KADAM OMKAR DINKAR	ओझर उजवा कालवा महत्व
25	KAMBALE DINESH ANANDA	ओझर डावा कालवा महत्व
26	KANGANE SAMADHAN MARUTI	महाराष्ट्राचे हवामान विभाग व त्यातील आक्षीचे स्थान
27	KHEMNAR AJIT POPAT	आपल्या परिसरातील देशी गायी संगोपन गोठे व त्याचे अर्थकारण
28	KHEMNAR KAVITA SHIVAJI	आपल्या परिसरातील देशी गायी संगोपन गोठे व त्याचे अर्थकारण
29	KOLEKAR SANTOSH ANNASAHEB	भारताचे प्रमुख प्राकृतिक विभाग
30	LAVARE ARJUN RAJENDRA	महाराष्ट्रातील प्रमुख खनिजे

31	MANDHARE KARTIK NARAYAN	जैवइंधने
32	MHASKE GANESH SUNDARBAPU	फुलशेती
33	MUNTODE RAMESH PRAKASH	आश्वी खुर्द - गुरुवार बाजार - शेतकरी विक्रेते प्रमाण
34	NAGARE SANKET BHAUSAHEB	माझे गाव
35	PABAL RENUKA DATTATRAY	वायू प्रदूषण, ध्वनी वर्धकाचे (DJ) मानवी आरोग्यावर होणारे परिणाम
36	PANDIT UJWALA BHAUSAHEB	आश्वी खुर्द येथील रासायनिक खतांच्या विक्रीचे प्रमाण
37	PHAD AVINASH MADHUKAR	हरितगृह वायू व त्यांचे परिणाम
38	SALAVE NAVINYA ANIL	माझ्या गावाचा भूगोल
39	SANAP SANDIP BAJIRAO	आपल्या परिसरातील संकरीत गायी मोठे गोठे व त्याचे अर्थकारण
40	SHAIKH FIZA RAFIK	भारतीय हवामान विभाग
41	SHINDE KANCHAN BHAUSAHEB	महाराष्ट्रीतील प्रमुख धरणे
42	SHINDE MANISHA NAMDEV	सेंद्रिय खते
43	SONAWANE SHUBHANGI SARJERAO	वायू प्रदूषण समस्या - उपाययोजना
44	SOSE AMOL DNYANDEV	जैवविविधता
45	SUL PRASAD ANNASAHEB	कोकणातील नद्या व त्यांची वैशिष्ट्ये
46	TALEKAR ABHISHEK RAVSAHEB	महाराष्ट्रातील नद्या
47	TALEKAR BHAVANA RAVSAHEB	वाद्य व त्याचा मानवी आरोग्यावर होणारा सकारात्मक परिणाम
48	TAMBE PRATIK DEVRAM	आण्विक इंधने व त्याचा पर्यावरणावरील परिणाम
49	WAGHMARE ADESH SATISH	जल प्रदूषण
50	WALZADE BHAKTI DATTARAY	ध्वनी प्रदूषण

Pravara
 for Principal
 Pravara Rural Education Society's
 Arts, Commerce, Science & Computer
 Science College, Ashvi Rd.
 Tal. Sangamner, Dist. A. Nagar, Pin- 413728

पुस्तक
मालिका

सैदीय खत

प्रस्तावना

खत ही शेतीसाठी उपयोगी पडणारा सर्वात महत्वाचा बालक आहे. खत हे पिकांना त्यांची उत्पादकता वाढवण्यासाठी पुरविले जाणारे अतिरिक्त पदार्थ आहे. या खतांमध्ये नायट्रोजन, पोटॅशियम आणि फॉस्फोरससह वनस्पतींसाठी आवश्यक पोषक बालक असतात.

ह्या खतांचे फायदे जाणून घेण्यासाठी कंपोस्ट खत हे प्राथमिक बनवलेले आहे.

प्रमाणपत्र

विद्यार्थिनिचे नाव - सनिषा नामदेव शिंदे

सहाविद्यालयाचे नाव - कला, वाणिज्य,
विज्ञान, व संगणकशास्त्र
सहाविद्यालय आश्वी खुर्द -

वर्ग - एस. वाय. की. ए.

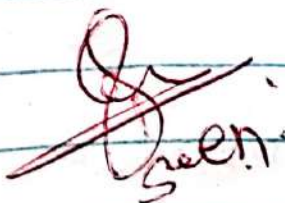
विषय - पर्यावरण प्रकल्प सैमीय स्व.

प्रमाणित करण्यात येते की, सदर
विद्यार्थिनीने नीला दिलेल्या खत
या विषयाचा प्रकल्प कार्य साह्या
सागर्शनाखाली योग्य रितीने पूर्ण केले
आहे.

विद्याथीला मिळालेले गुण - $\frac{12}{15}$

सागर्शक शिक्षक

मुख्याध्यापक

Green

अनुक्रमणिका

अ.न.	धर्कांचे नाव	शेरा.
01	संयुक्त खत .	
02	मिरामिराळ्या सेंद्रिय खतातील अज्वप्रा- य प्रमाण .	
03	सेंद्रिय खत .	
04	सेंद्रिय खताचे फायदे भागि नोंद .	
05	रासायनिक खत व त्यांचे प्रकार	
06	कंपोस्ट खत , निर्मिती , प्रकार , तयार करताजाची काळजी .	
07	पाचटाचे कंपोस्ट खत , काळजी , निर्मिती	
08	कंपोस्ट खतासाठी लागणारी साधन सामग्री	
09	त्रुणा निर्देशांक	
10	प्रमाणपत्र .	

संयुक्त खत -

1)	डाय अमोनिय फॉस्फेट	18	46	-	-
2)	नायट्रो फॉस्फेट	20	20	-	-
3)	नायट्रो फॉस्फेट	15	15	15	-

खत मात्रा काढणे .

अन्नद्रव्याचे नाव	ह्या असलेल्या खतद्रव्या पुरवठा मात्रा	गुणकांक
नत्र	युरिया	2.17
नत्र	अमोनिया सल्फेट	5.00
नत्र	अमोनिया क्लोराईड	4.00
नत्र	अमोनिया सल्फेट नायट्रेट	3.84
स्फुरद	सिंगल सुपर फॉस्फेट	6.25
पालाश	म्युरेट ऑफ पोटाश	1.76

शुद्ध अन्नद्रव्य पुरविणारी खत भागी प्रमाण

खताचे नाव	अन्नद्रव्याचे प्रमाण	इतर प्रमाण
जस्त सल्फेट	22.5	15
फेरस सल्फेट	19.0	19
मॅगनीज सल्फेट	30.5	17
तांबे सल्फेट	24.0	13

निराभिराख्या शेंद्रिय खतातील (साधारणपणे) अन्नद्रव्याचे प्रमाण -

शेंद्रिय खतांचे नाव	नात्र	स्फुरद	पालाश
शेणखत	0.84	0.61	1.56
लेडीखत	0.5	0.5-0.8	1.00
कॉलडीखत	0.5	2.5	1.00
डुकराचे खत	0.55	0.50	0.40
कंपोस्ट खत -			
ग्रामीण -	0.4-0.8	0.3-0.6	0.7-1.00
शहरी -	1.2-2.0	1.00	1.00
मांडूळ खत	0.5-1.06	0.3-2.30	0.15-0.50

पेडी खत

फुडई खत

एरंडीची पेड	4.55	1.72	0.70
सरकी पेड	7.00	3.00	2.00
करंज पेड	4.00	1.00	1.00
निम पेड	5.00	1.00	1.50
सांदाची पेड	2.50	0.80	1.80
रत्कांथे खत -	11-24	0.86	0.54
सासळीचे खत	5.15	5.20	1.63
हाडाथे खत	3.88	21.56	-
ऑनिमळ खत	8.50	7.80	-
बुसाची मळी	10-15	1-0	-
हिरवळीची खत	0.5-0.7	0.1-0.2	0.8-10.6

सैद्धीय खत -

1) खत आणी सैद्धीय खत घटक यांचा आपल्या शेतातील वापर हा पुरातन काळापासून आणी इ.स.न पूर्व 234 - 249 वर्षांत कधी शास्त्रज्ञ या सैद्धीय प्रथाची कुजण, सडणे खानिजीकरण साल्ट पीटर यांसारख्या सैद्धीय व नैसर्गिक खनिज द्रव्यांने मुळे पिके वाढीस परिणाम होतो. म्हणून यांची मात्रा फारस्य आधिक वापराची लागते.

2) ही खत पिकांना सावकाश लागू पडतात. आणी जमिनीचा भौतिक गुणधर्मावर अनुकूल परिणाम होतो.

3) कुपास्त आणी पिकांचे अवशेष यापासून तयार केलेली खते. नैसर्गिक रित्या उदभवणाऱ्या सैद्धीय खतांमध्ये मांस प्रक्रीया, कुजून रूपांतर झालेले वनस्पतीजन्य पदार्थ खत, स्वप्नी स्वरी, आणी सागरी पक्षांच्या विच्छेदापासून बनवलेल्या खतापासून होणारा जनावरांचा कचरा यांचा सैद्धीय खतांमध्ये समावेश होतो.

सैद्धीय खतांचे प्रामुख्याने दोन प्रकार पडतात.

1) भरखत -

2) ओरखत -

1) भरखत -

भरखतांमध्ये पोषण द्रव्यांचे प्रमाण हे कमी असल्यामुळे भर खत ही रासायनिक खतांपेक्षा नेहमी मोठ्या प्रमाणांमध्ये वापराची

लागत असतात तरचे भर खते ही पिकांना सावकाशापणे लागू पडत असतात. आपण जर भर खते ही मोठ्या प्रमाणात घेऊ वारखी तर जमिनीच्या प्राकृतिक गुणधर्मांमध्ये नेहमी सुधारणा होत असते. त्यामुळे जमिनीचा पोत हा नेहमी सुधारत असतो. त्याचप्रमाणे जलधारणशक्ती देखील जमिनीची सुपथ मोठ्या प्रमाणात वाढत असते. रासायनिक खतांचा कार्यक्षम वापर होव्यास नेहमी मदत होत असते.

उदा. - शेणखत, कंपोस्टखत, लेडीखत इ.

२) जोरखत -

जोरखतांमध्ये पोषण प्रव्याप्त प्रमाण हे आणिक प्रमाणात असते त्यामुळे जोरखत ही कमी प्रमाणात पिकांना द्यावी लागतात.

उदा. - सर्व प्रकारच्या पेडी, मासळी खत, शिंग आणि शुरांचे खत इ.

हिरवळीचे खत -

यात मुख्यतः झाडांचा पाला, फांद्या आणी वनस्पतीचे अवशेष जमिनीमध्ये गाडले जातात.

गिरी पुष्प - उत्तम हिरवळीचे खत -

हे हिरवळीचे खताचे अनिश्चय उपयुक्त पिक असुन या पिकांची लागवड शेतीच्या जांघावर कालसाद्वारे करावी किंवा बिया टाकून करावी.

सौंदर्य खताचे फायदे आढी तारे -

1) सौंदर्य खताचे फायदे -

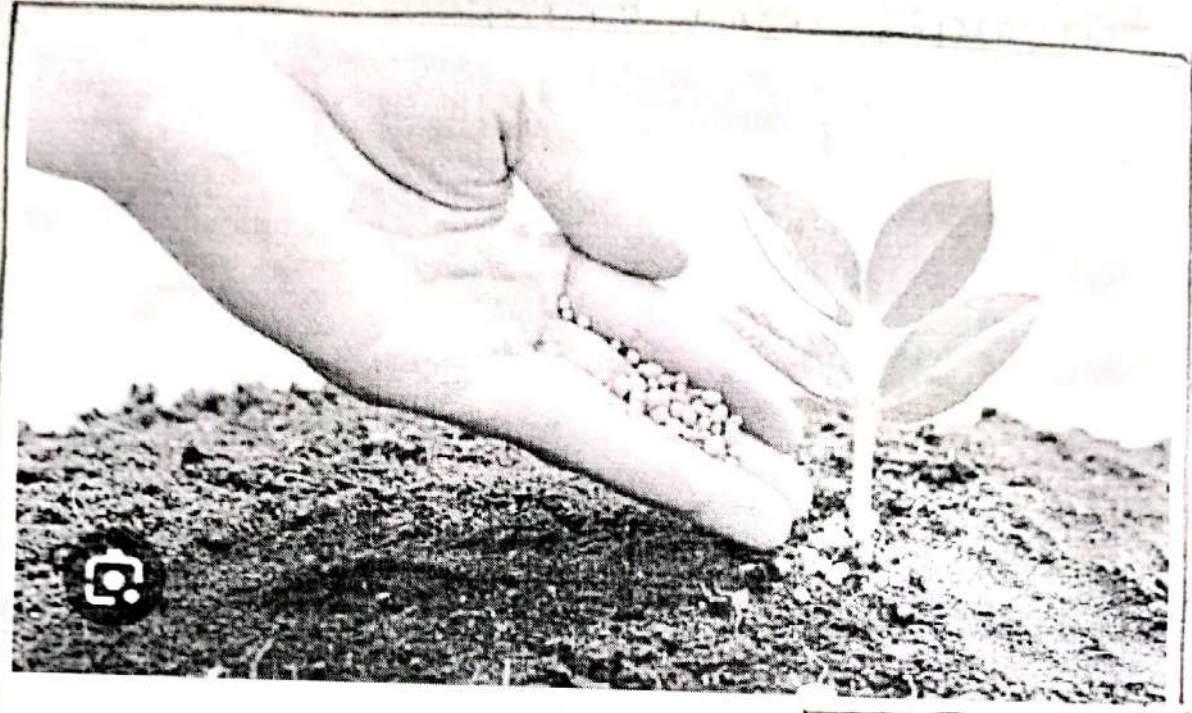
- 1) सौंदर्य खतामुळे जमिनीची खना आढी जमिनीच्या पोत सुधारता
- 2) सौंदर्य खतामुळे अन्नद्रव्यांचा पुरवठा योग्य प्रमाणात राहत असता
- 3) सौंदर्य खतामुळे जमीन ही कुसकुसीत होत असते. त्यामुळे हवा खेळती राहते.
- 4) सौंदर्य खतामुळे जमिनीमध्ये असणाऱ्या सुद्धम जीवाणुंची वाढ होत असते.
- 5) सौंदर्य खतांमुळे पिकांचा जोम वाढत असतो.

2) सौंदर्य खताचे तारे -

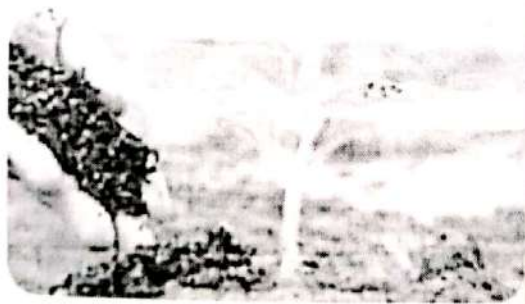
- 1) सौंदर्य खत हे नेहमी खार्चिक व वेळखाऊ पदधतीने मध्ये असते. सौंदर्य खतास मजुरी जास्त लागत असते.
- 2) जमिनीच्या मशागतीसाठी जास्त खर्च लागतो.
- 3) पीक थोडे उशीरा मिळते.
- 4) पीक काही वेळा दिसण्यास जांगले नसते. परंतु पीकही थोपे खुपच जांगली असते.

शस्त्रायनिक खत -

शस्त्रायनिक खत खानेज पदार्थापासून तयार केलेली मानवनिर्मित खत आहेत. शस्त्रायनिक खतांच्या वापरामुळे शेतीच्या उत्पादनात वाढ होत हे खरे आहे परंतु ही उत्पादन वाढ काही तात्पुरत्या स्वरूपाची असते.

रासायनिक खतांचे प्रकार आणि खत ...

रासायनिक खत Archives | पु...

रासायनिक खत कुशी द्यावीत .

- 1) साधारणता: स्फुरदयुक्त आणि पालाशयुक्त खत एकाच हफत्यात पेरणीच्या वेळी आणि बियांना/पासुन 5 cm खाल द्यावीत .
- 2) नत्रयुक्त खताची पूर्ण मात्रा एकाच हफत्यातून न देता पिकाची अवस्था लक्षात घेऊन 2 अथवा 3 हफत्यात द्यावेत .
- 3) चुनखडी असलेल्या जमिनीत अमोनियासल्फेट किंवा युरिया जमिनीच्या पृष्ठभागावर दिल्यास बराच नत्र उडून जातो . म्हणून ही खत जमिनीत मिसळून द्यावीत .
- 4) नत्र घट्टून जावु नये म्हणून पाण्याच्या पातळीवर नियंत्रण ठेवावे . खत शक्यतो पेरणीच्या वेळी द्यावीत व मातीने झाळावीत .
- 5) पिकाचे काळावधीप्रमाणे खताच्या विभागातून दोन फायदेशीर ठरते .

रासायनिक खतांचे प्रकार ..

रासायनिक खतांचे मुख्य प्रकार तीन आहेत .

- 1) एकरी खत -
- 2) मिश्र खत -
- 3) संयुक्त खत -

1) एकरी खत .

थाला आणि सरळ खत सुद्धा म्हणू शकतो . या खतामध्ये मुख्य अन्नद्रव्यापैकी कोणताही एकच घटक असतो . ते पुढीलप्रमाणे युरिया (N) - यामध्ये नायट्रोजनचे प्रमाण .

46% टक्के असते.

सुंफर फॉस्फेट (P) - यामध्ये फॉस्फोरसचे प्रमाण
16% टक्के असते.

पोटॅश (K) - यामध्ये पाल्शरसचे प्रमाण
60% टक्के असते.

प्रत्येक खतामध्ये, अन्नद्रव्यांच्या टक्केवारीचे
प्रमाण 100 किलो खतामात्रा असते.

2) मिश्र खत -

या खतामध्ये दोन पेक्षा जास्त अन्नद्रव्य
असतात म्हणून या खतांना मिश्र खत म्हणतात.
अशी खत, एकेरी किंवा संयुक्त खत एकत्रित
मिसळून तयार केली जातात. पिळांना संतुलित
घटकांचे प्रमाण मिळावे म्हणून अशी खत
बनवली जातात. ही खत पुढीलप्रमाणे.

18-18-10 | 20-20-0 | 20-10-10 | 10-20-20

ही मिश्र खत आहेत. ही खत पीळांना

टाकतांना सर्वत्र सारखेच अन्नद्रव्य पडतील
याची शाश्वती नसते. कारण वेगवेगळी खत
एकत्रित केल्यामुळे, खतांचा प्रत्येक घटक
वेगवेगळ्या अन्नद्रव्यांचा असतो म्हणून सर्वत्र
सारखेच अन्नद्रव्य पडतील याची खात्री नसते.

3) संयुक्त खत -

ही खत पुढीलप्रमाणे.

✶ Krishi Jagran Hindi
वर्मी कंपोस्ट यूनिट लगाने के लिए...

डिप्टी, म्हणजेच 18-46-0 / 10-26-26 / 12-32-16 /

24-24-0 / 14-35-14 / 15-15-15 / 19-19-19

अशा प्रकारची संयुक्त खते असतात. या खताच्या प्रत्येक द्राव्यामध्ये किंवा कुठामध्ये अन्नद्रव्यांचे प्रमाण सादर खेपे असते.

कंपोस्ट खत -

कंपोस्ट खत हे ग्रामीण व नागरी भागात निमीष झालेल्या सेंद्रिय पदार्थापासून सुक्ष्म जीवाणुंच्या साहाय्याने कुजवून तयार केलेले उत्कृष्ट खत होय. कंपोस्ट खत तयार करण्याच्या निरानेराळ्या पद्धती आहेत.

1) इंदोर पद्धत -

2) बंगलोर पद्धत -

3) नॅपड पद्धत -

1) इंदोर पद्धत - [ढीग पद्धत]

1) यामध्ये शेतीतील काडीकचरा, मलमूत्र इतर सेंद्रिय पदार्थ एकत्र करून एक जाड एक थरात पसरून साधारणतः सहा फुट रुंद आठ सेंद्रिय पदार्थाच्या उपलब्धतेनुसार लांबी ठेवून जमिनीवर 6 ते 8 फुट उंचीपर्यंत रचला जातो.

2) अधुन मधुन पाणी शिंपवून आलावाटिकेला जातो. एक महिन्याच्या अंतरावर मजुराच्या उपलब्धतेनुसार ढीग 3 ते 4 वेळा वरखाली करून कुजवारे पदार्थ एकजीव केले जातात.

3) कुजवण्याची क्रिया उच्चताप आक्सिजन युक्त वातावरणात होत असल्याने लवकर होते.

परंतु यामध्ये आलावा लवकर उडून जातो. व काही प्रमाणात अन्नद्रव्ये वायुरूपात वाया जातात.

4) हिवावर प्लास्टीकचे आच्छादन टाकल्यास तापमान वाढ होऊन कुजण्यास मदत होते. तसेच अन्नद्रव्याचा -दास पण थांबवता येतो. अशाप्रकारे तयार केलेल्या कंपोस्ट खतामध्ये सुमारे 0.8 ते 1.5 टक्के नफ 0.5 ते 1.0 टक्के सुफुर 0.8 ते 1.8 टक्के पालाश आणि इतर दुय्यम व सूक्ष्म अन्नद्रव्येही उपलब्ध असतात.

2) जंगलार पद्धत - [खड्डा पद्धत]

1) यामध्ये 6 फुट रुंद, 3 फुट खोळ व सोयीनुसार लांबी असलेल्या खड्डा तयार केले जातात.

2) खड्ड्याचा तळ व बाजू जांगल्याप्रकारे ठोकून घेतल्या जातात.

3) त्यानंतर प्रथम 6 इंच जाडीला काठीकथरा व इतर सैद्धीय पदार्थांचा थर देवून पाणी शिंपून आला केला जाता.

4) अशा क्रमाने खड्डा पूर्ण भरून जमिनीच्या सुमारे वीस ते दोन फुट उंचीपर्यंत भरून माती व शींगळ्याने मिश्रण करून लिपून घेतला जाता.

5) खड्ड्यात आलावा विविध्यासाठी अथून-मथून पाणी शिंपले जाते.

6) कुजण्याचा वेग जांगला राहण्यासाठी व कंपोस्ट खताची गुणावत्ता वाढवण्यासाठी खालील आली.

महिलांच्या आरंभ

- १) सैदीय पदार्थांमधील दगड, विटांचे तुकडे, कथरा, खोळ, प्लास्टीकचे तुकडे इ. पदार्थ वेचून बाजुला टाकावे.
- २) सैदीय पदार्थांचे शक्यतो लहान लहान तुकडे (15 ते 20cm) कुणून थर द्यावा. त्यावर शेणकळ्याचे मिश्रण टाकावे.
- ३) शेणखतामध्ये प्रतिलेन उपलब्ध सैदीय पदार्थांस अर्धा किलो या प्रमाणास कंपास्ट तयार करणारे जिवाणु खत मिसळावे.
- ४) जनावरांचे मूत्र किंवा अर्धा किलो युरिया किंवा अमोनियम सल्फेट व दोन किलो सुपर फॉस्फेट पाण्यात एकजीव मिश्रण करून प्रत्येक थरात शिंपडावे.
- ५) या बरोबर जुने कुजलेले शेणखत चांगले वाळवून खतात विरजन म्हणून टाकल्यास कंपास्ट खत कुजवण्यास मदत होते.
- ६) खड्यास सतत आळावा राहिल याची दखता घ्यावी.
- ७) अशा प्रकारे खड्या मखून खड्यातील थर एक महिन्यातील अंतराने शक्य असल्यास खालीवर कुणून एकजिन केल्यास 4 ते 5 महिन्यात उत्कृष्ट कंपास्ट खत तयार होते.

नॅडेप खत निर्मिती -

1) सर्वसाधारणपणे कमीत कमी काळावधीत चांगले खत करणे तयार करता येईल त्यासाठी ढिगा पद्धत आणि खड्डा पद्धतीचा वापर करतात.

2) यासोबतच नॅडेप पद्धत पुढे आली आहे. कुंपासत खत निर्मितीसाठी नवीन तंत्रज्ञान नॅडेप पद्धत म्हणून विकसित झाली आहे.

3) हे तंत्रज्ञान स्व. नारायण देवराव पांढरी पांडे उर्फ नॅडेप काकरा, पुसदा, जि. यवतमाळ यांच्या प्रयोगांशीलतुन तयार झाले.

बिग नॅडेप टाकी तयार करणे -

1) विटांचे बांधकाम तयार करून टाकी तयार करण्यासाठी जमिनीवर 3 फुट रुंध, 6 फुट रुंध व 10 फुट लांब असे बांधकाम केले जाते.

2) विटांच्या प्रत्येक थरांततर निसर्या थरामध्ये खोडक्या ठेवल्या जाताना, यामुळे जीवाणांसाठी आवश्यक प्राणवायु मिळते.

3) टाकीच्या बांधकामाची रुंधी 3 रुंध ठेवतात. टाकीचे वरचे दोन थर सिमेंटचे ठेवावेत म्हणजे खत भरताना किंवा काढताना टाकी पडणार नाही.

५) टाकीचे बांधकाम पूर्ण झाल्यावर मानी व रींग यांच्या मिश्रणाने लिपुन टाकावी. ही टाकी जमिनीवर असल्यामुळे कुजण्याच्या प्रक्रियेनुन तयार पावकस्ये कंपोस्ट खताने समावुन उत्तम प्रतीये खन तयार होते.

ब) टाकी बांधतांना ध्यावयाची काळजी -

१) टाकी शक्यतेवर सावलीत असावी. टाकी शक्यतेवर पाणी साचनार नाही अशा दिकाणी असावी. टाकी भरल्यानंतर लिपुन घेतल्यानंतर त्यावर तग उठावु देकु नये.

२) उन्हाळ्याच्या पाण्याच्या पुरवठा १० ते १५ दिवसांच्या अंतराने चालु ठेवावा. दगाडीची पळ रचुन देखील टाकी लनाविता येते.

क) नॅपड कंपोस्ट टाकी भरवण्याची पद्धती -

१) शेतातील वाया जाणारा काडी कुयरा, पालापायाळा, धसकटे, भुसकटे इ. १५०० ते १५०० किलो, तराटा, गाखस व इ. तगकटे देखील याकामी वापरता येतात.

२) गाबर गॅसची मळी २५० किलो किंवा नाज शींगखन १०० किलो.

३) चाळलेली पायदराची गाळाची

किस पाचटापासुन लुपोस्ट खत-

किसाच्या पाचटात 0.5% ते 0.7% नत्र, 0.2% स्फुरद आणि 0.7% ते 1% पालाश आणि 32 ते 40% सेंद्रिय कर्ब असता. असं बहुमुख्य पाचट जाळ्यासु न्यातील सेंद्रिय कर्बाचा पूर्णपणे नाश होतो. 1 हेक्टर इस क्षेत्रातून 8 ते 10 टन पाचट मिळते. आणि त्यापासुन 40 ते 50 किलो नत्र, 20 ते 30 किलो स्फुरद 75 ते 100 किलो पालाश आणि 3 ते 4 हजार किलो सेंद्रिय कर्ब जमिनीत घातले जाते.

खड्डा पद्धत -

खट्टा पद्धत ही कमी पावसाच्या प्रदेशात वापरतात

- 1) खड्ड्याची लांबी सर्वसाधारणपणे जरूरीप्रमाणे असावी
- 2) रुंदी 2मी. आणि 1मी. असावी.
- 3) खड्डा जर उथळ असेल तर पाचट वाळते आणि कुजत नाही जर खड्डा जास्त खोल असेल तर पाचट कुजव्याची फिशा जांगळी होत नाही.
- 4) खड्डा भरताना प्रथम तळारी एक वीत भर 20cm जाड्या पाचट्या भर द्यावा.
- 5) एक इम मध्ये घाणी धेवुन त्यात पुनिलन पाचट्याठी 100 किलो जनावरांचे शेण मिसळाव

- 6) सैद्वीय पदार्थांच अल्फ विधलन करणारे जीवांनु एक किलो प्रति एन पायवास या शोणखताच्या इममध्ये टाकून चांगले मिसळून व्याव आणि कंपोस्ट खड्डे भरताना प्रत्येक थरावर संपुर्ण खड्ड्यास पुरेश अशा पद्धतीने टाकावे.
- 7) दुसरा एक इम घेवुन त्यास पुरेसे पाणी व्याव आणि त्यामध्ये 8 किलो युरिया आणि 10 किलो सुपर फॉस्फेट प्रति एन पायट प्रमाणाने घेवुन इममध्येले पाण्यात विरधळावे आणि हे द्रावण खड्डे भरताना प्रत्येक थरावर समप्रमाणाने संपुर्ण खड्ड्यास पुरेले अशा बेताने टाकावे.
- 8) युरिया व सुपर फॉस्फेटचे द्रावण शिंपडून नंतर शोणकाला व जीवांनुंच मिश्रण प्रत्येक थरावर सम प्रमाणाने टाकावे. अशा पद्धतीने थरावर थर देवुन खड्डा भरावा.

अमिनीच्या तरच्या शरतील माती 1500 किलो

8) पाणी 1500 ते 3000 लिटर, सवुप्रमाणे.

3) नॅपेड टाकी भरण्याची पद्धत -

1) टाकीच्या होदाच्या तळाला 15 cm जाडीचा काठीकथरा थर देवून त्यावर शेणकाला टाकावा.

2) त्यावर 50 ते 60 किलो माती समप्रमाणाने सर्वप्र टाकावी. अशाप्रकारे टाकीमध्ये प्रत्येक थर भरून घ्यावा.

3) टाकी भरताना 60% ओलावा रहावा.

4) थरामध्ये ओलाकाठीकथरा व अन्नधान्याचा भुर्या भरावा. टाकी पूर्णपणे भरल्यानंतर शेवटचा थर रु. जापडीच्या आकाराचा करावा आणि 48 तासांनी आत टाकी पूर्ण भरावी.

5) नॅपेड पद्धतीने कंपास्ट तयार केले तर एका टाकीतून अंदाजे 3 टन कंपास्ट 8 महिन्यात तयार होत.

कंपास्ट तयार करुव्यासाठी लागणारी
साधन सामग्री.

1) शेतातील टाकाऊ पदार्थ, पिकांची घसफटे,
तण, त्रावत, पिकांचे अवशेष, काड,
खळ्यातील पदार्थ, प-हात्या, गाढ्यातील
शिब्लकु धाडे, काड, असाच पाथट, चिपाड इ.
[1400 ते 1500]

2) वाड्याचे शेण 90 ते 100 किलो, 9 किलो
शेतातील कोरडी गाळलेली माती 1750
किलो पिकांचे टाकाऊ अवशेष 1400 ते
1500 किलो, # + पाणी, 1500 ते 2000
लिटर तसेच चांगले प्रतीचे नॉडप कंपास्ट
तयार करुव्याकरिता जनावरांचे मूत्र मातीमध्ये
मिसळावे.

3) अशा त-हेने पिकांचे अवशेष शेण व
मातीच्या गुणवत्तेनुसार लागतील निवक
टाके तयार करावेत.

4) टाकी भरण्याची पद्धत नॉडप कंपास्ट
तयार करुव्यासाठी सुकवातीस लागणारे
सर्व साहित्य एकत्र आणुन ठेवावे.

5) हे साहित्य टाकी भरण्यासाठी आतील
मितीवर शेण + माती यांचे मिश्रण
शिंपडावे.

6) पहिल्या थरात वापरावयाचे शेतातील टाकाऊ पदार्थ, पिकांचे अवशेष याचा सहा इंच जाडीचा थर होईपर्यंत पसरवा.

7) दुसरा थर - या थरामध्ये चार किलो शेण + 150 लिटर पाणी यांचे मिश्रण कुसून सारख्या प्रमाणात शिंपडावे जेणेकरून सर्व माती भोळी होईल.

8) अशाप्रकारे तीन थरांचा एक थर समजून एका थरानंतर दुसरा थर देवून पुन्हा टाकी अशा रितीने करावी. कि जेणेकरून टाकीच्या टाकापासून एक ते व्हिड फुट बेथवला तयार होईल.

9) वरिल तीन थरांचा मिळवून एक थर अस समजून टाकी पूर्णपणे भरव्याकरिता साधारणपणे 12 थर लागतात.

10) अशा रितीने टाकी भरल्यावर 400 ते 500 किलो मातीचा विखल करून तीन इंच जाडीचा थर होईल.

11) असा पसरवा भागि ल्यावर शेगाने लिंपावे.

12) 15 ते 20 दिवसानंतर दिवा नक्के इंध
खाली द्यावा.

13) मग पुन्हा वरिल पद्धतीने हाकी असण
शेणाने लिंपावे.

14) एकूण 90 ते 120 दिवसानंतर नाडेप
कंपोस्ट खत तयार होत.

15) या पद्धतीमध्ये 3.5 ते 5 टन
कंपोस्ट खत मिळते.

16) त्यामध्ये 0.5 ते 1.0 टक्के नत्र
0.5 ते 0.8 % सफुरद आढी 1.2 ते
1.4 % फास्फोरस असणे आवश्यक
प्रमाण असते.

ऋणानिर्देशांक

सहाविद्यालयाचे नाव - कला, वाणिज्य,
विज्ञान व संगणकशास्त्र

सहाविद्यालय आश्वी खुर्द ।

विद्यार्थ्यांचे नाव - शिंदे मनिषा नामदेव

साठवर्षीय शिक्षक - प्रा. शिंदे सर

प्राचार्यांचे नाव -

पर्यावरण विषयांतर्गत खत
हे प्राचार्यांक करण्यात आले हे प्राचार्यांक
करताम। प्रा. शिंदे सर यांचे सोळावे
साठवर्षीय लग्न त्याबद्दल मी त्यांची
शीतल स्रेणी -----

Arts, Commerce, Science & Computer Science College Ashvi Kd

Class :- S.Y.B.Com   Paper code - 239   Subject :- Environmental Awareness

Academic year :- 2023-24 (Project List)

Sr.no	Student Name	Project name	signature
1.	Aghav Sainath Sanjay	Air pollution	Sainath
2.	Amale Swapnil Bhanudas	Water pollution	Swapnil
3.	Ajankar Prerana Dharmaraj	The impact of pollution on health care	Prerana
4.	Barde Bhaskar Sanjay	Water pollution	Barde
5.	Bhadkwad Komal Sukhdev	Water pollution	Komal
6.	Chakranarayan Shamuvel Sanjay	The effects of air pollution on the food chain.	C.S. shamy
7.	Chopade Yashraj Rajendra	Water pollution	Yashraj
8.	Darade Sakshi Bhusaheb	The impact of pollution on health care.	Sakshi
9.	Datir Ashwini Sunil	The impact of pollution on health care.	Ashwini
10.	Datir Dnyaneshwari Sanjay	The impact of pollution on health care.	D. S. Datir.
11.	Datir Mukta Bhusaheb	The impact of pollution on health care.	Mukta
12.	Dighe Yuvraj Dattatray	The impact of pollution on health care.	Yuvraj
13.	Gadekar Vaishnavi Somnath	The effects of air pollution on the food chain.	Gadekar.V
14.	Ghughe Anisha Shivaji	Noise pollution	Anisha
15.	Ghughe Payal Lahanu	The effects of air pollution on the food chain.	Payal
16.	Ghughe Sanjivani Ganesh	The effects of air pollution on the food chain.	Sanjivani
17.	Gite Jagruti Kailas	Water pollution	Jagruti
18.	Jadhav Nikita Sandip	Water pollution	Nikita
19.	Jadhav Prathamesh Bhavak	Water pollution	P. B. Jadhav.

20.	Jadhav Soham Haushiram	Water pollution	Soham
21.	Jadhav Srushti Anil	Noise pollution	Srushti
22.	Jori Ankita Babasaheb	Noise pollution	Ankita
23.	Kadam Karina Ramnath	Noise pollution	K.R. Kadam
24.	Labade Ganesh Chandrabhan	Noise pollution	Ganesh
25.	Mahanubhav Sakshi Ashok	The effects of air pollution on the food chain.	Sakshi
26.	Nagare Suresh Anna	Air pollution	Suresh
27.	Nagare Yuvraj Janardhan	Air pollution	Y.J. Nagare
28.	Paravat Namrata Nanasaheb	The effects of air pollution on the food chain.	Namrata
29.	Sanap Rutuja Dnyandev	The effects of air pollution on the food chain.	Rutuja
30.	Shinde Anjali Kishor	Air pollution	Anjali
31.	Shinde Komal Kishor	The effects of air pollution on the food chain.	Komal
32.	Shinde Snehal Punja	The effects of air pollution on the food chain.	S.P. Shinde
33.	Shirsath Shraddha Dnyandev	The effects of air pollution on the food chain.	Shirsath
34.	Thorat Adity Vijay	The effects of air pollution on the food chain.	A.V. Thorat
35.	Sose Rhaul Somanath	The impact of pollution on health care.	Rahul

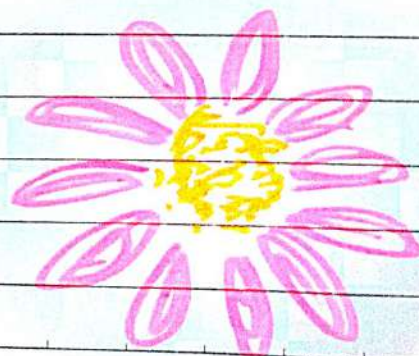
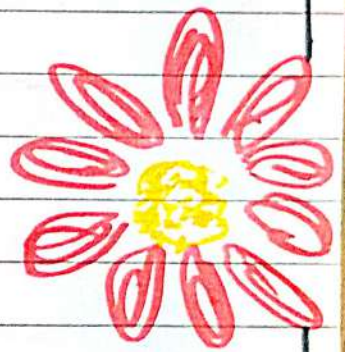

Head
 Department of Commerce
 ACS & Comp.Sci. College, Ashvi Kd,

Principal
 Pravara Rural Education Society's
 Arts, Commerce, Science & Computer
 Science College, Ashvi Kd.
 Tal. Sangamner, Dist. A' Nagar, Pin- 413738

प्राणो प्राणो

कला वाणिज्य विज्ञान व
संगणकशास्त्र महाविद्यालय
आश्वी खुर्द

नाव :- जाधव सुषी
अनिल

वर्ग :- द्वितीय वर्ष वाणिज्य

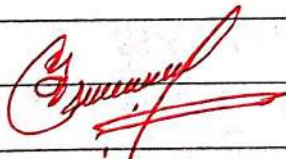
सामग्रीदर्शक :- प्रा. गायकवाड
शर

क्रमांक :- 21

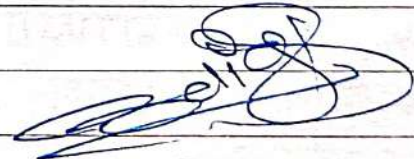
22/1
2/5

अनुक्रमिका

- 1) • प्रस्तावना •
- 2) जलप्रदूषण
- 3) जलप्रदूषणाचे स्त्रोत
- 4) जलप्रदूषणाचा परिणाम
- 5) जलप्रदूषण नियंत्रण उपाय

सार्गदर्शिक शिंदे

Head
वर्गप्रमुख
Department of Commerce
ACS & Computer Science College, Ashvi Kd.

प्रज्ञावना

सूर्यामध्ये तेज आहे. तर चंद्रामध्ये शीतलता आहे. डोंगरामध्ये अल्पता आहे तर पाण्यामध्ये आवश्यकता आहे.

आपल्या सभोवतालचे पर्यावरण हे अनेक घटकांनी बनलेले आहे. सभोवतालचे वातावरणाने अनेक जैविक आणि अजैविक असे घटक समाविष्ट आहेत. हवा, पाणी, जमिन हे पर्यावरणाचे मुख्य घटक आहेत. आपल्या सभोवतालच्या वातावरणाने आजच्या तांत्रिक युगात अनेक मानवनिर्मित घटकांचा समावेश झाला आहे.

अशा या नैसर्गिक देणगी असलेल्या पर्यावरणातील अनेक गोष्टांचा समावेश होतो. पर्यावरणातील सर्वात महत्वाचे घटक म्हणजे पाणी. पशू वनस्पती जीवजंतू सर्वासाठी अति महत्वाची आणि आवश्यक घटक हा जल आहे.

क्षरमसाठ झालेल्या औद्योगिक विकास, अर्मा अमर्यादित लोकसंख्यावाढ, नैसर्गिक जल स्रोतांचा झालेला दुरुपयोग, पावसाचे कमी झालेले प्रमाण यासारख्या मानवनिर्मित आणि नैसर्गिक कारणांमुळे आज जल पुदुषण ही एक गंभीर समस्या बनली आहे.

जलप्रदूषण

जलप्रदूषण, भूगर्भातील भूजलान किंवा तलाव, नाले, नद्या, मुहाने आणि मद्यसागरांसहचे पदार्थांचे उत्सर्जन इतके होते की ते पदार्थ पाण्याच्या कायदेशीर वापरान किंवा पर्यावरणाच्या नैसर्गिक कार्यामध्ये व्यत्यय आणतान श्शायने, कचरा किंवा सूक्ष्मजीव यांसारखे पदार्थ सोडण्या - व्यातिरिक्त, जल प्रदूषणामध्ये ऊर्जा, किरणोत्सर्गिता किंवा उष्णतेच्या स्वरूपान, पाण्याच्या शरीरान सोडणे समाविष्ट असू शकते.

प्रदूषण म्हणजे पर्यावरणातील दूषिततेचा परिचय. जलप्रदूषण म्हणजे पाण्याच्या शरीरान प्रदूषकांची (दोळे) अत्यंत घातकीची उपास्थिती, जसे की ते रायुदे ओद्योळ, श्शयंपाक किंवा पिणे यासारख्या नियमित मानवी वापरसाठी योग्य नाही.

कचरा फेळणे, ओद्योगिक आणि श्शेतीतील श्शंडपाणी श्शस्यनिक विशर्जन इत्यादी मानवी क्रियाकलापांच्या श्शधशाशासह प्रदूषित पाणी सामान्यतः दिसून येते. यामुळे पाण्याची गुणवत्ता खालावते आणि जलचरांवर परिणाम होते. जेव्हा मानव किंवा प्राणी तद्यान भागाविव्यासाठी हे पाणी वापरतात तेव्हा त्यांचे आरोग्यावर दुष्परिणाम होतात.

STOP
PLASTIC
POLLUTION

जलप्रदूषणाचे स्रोत :-

जलप्रदूषण म्हणजे काये हे आपण समजून घेतले असल्याने आपण जलप्रदूषणाचे स्रोत पाहू या. जलप्रदूषणाचे अनेक स्रोत आहेत. बहुतेक गोड्या पाण्याचे पृष्ठभागावरील पाणी असते. पृष्ठभागावरून दानेकारक रसायनांच्या गळतीमुळे ते दूषित होऊ दूषिततेच्या उत्पत्तीपासून पाहिले असता, दोन प्रमुख स्रोत आहेत. एक म्हणजे 'पाईट' स्रोत प्रदूषण, म्हणजे प्रदूषणाचा स्रोत विशिष्ट ठिकाणापासून उदभवतो. दुसरे म्हणजे डिफ्युज, आंशान्तरमधून होणारे प्रदूषण म्हणून 'नॉन पाईट' स्रोत प्रदूषण.

सीमापार दूषित होणे म्हणजे ते एखाद्या देशापुढे मर्यादित नसून इतर ठिकाणांवरील परिणाम करू शकते. जलप्रदूषणाच्या इतर सामान्य कारकांमध्ये शहरीकरण, वीटफनाशके आणि खतांचा वास्त वापर, जंगलतोड यांच्या यांचा समावेश होतो. अनेक सामाजिक आणि धार्मिक समारंभही जलप्रदूषणाचे प्रमुख स्रोत आहेत.

जलप्रदूषण होण्याचे काही इतर आधुनिक स्रोत उदाहरणांसह पाहू.

● **औद्योगिक कचरा :-**

अनेक नियमित औद्योगिक उपक्रमांमुळे शिसे आणि पारा यासारखी विषारी रसायने प्रचंड प्रमाणात सोडली जातात. जेव्हा मानव नियमित हेतूसाठी या दूषित उत्पादनाचा वापर करतात तेव्हा ते इतर जिवंत प्रजातीमध्ये पसरतात. पाण्याच्या जैवविविधतेवरही त्याचा परिणाम होतो.

● **सांडपाणी आणि कचरा :-**

दैनंदिन सांडपाण्याचा कचरा जलकुंडात टाकला जातो. यामुळे केवळ प्रदुषणच होत नाही तर दौर्भाग्यकारक रोगकारक देखील वाढते पडतात.

● **खाणकाम :-**

आजच्या पिढीतील खाणकाम हे प्रमुखा तलाव आणि नदी प्रदुषणाची शुरुकिल्ली आहे. ही प्रक्रिया पृथ्वीच्या पृष्ठभागावरील जीववर दडपिलेली दामिणकारक रसायने वाढते आणि

● **साठरी डंपिंग :-**

दररोज निर्माण होणारा कचरा समुद्र आणि महासागरात टाकला जातो ज्यामुळे बेटांचा उदय होतो. टाकाऊ वस्तू फक्त उच्चान टाकण्याचा एक सोपा उपाय पाण्याच्या प्रदुषणाची पातळी अच्युत न अधिक कमी करू शकतो.

• पृष्ठी उपक्रम :-

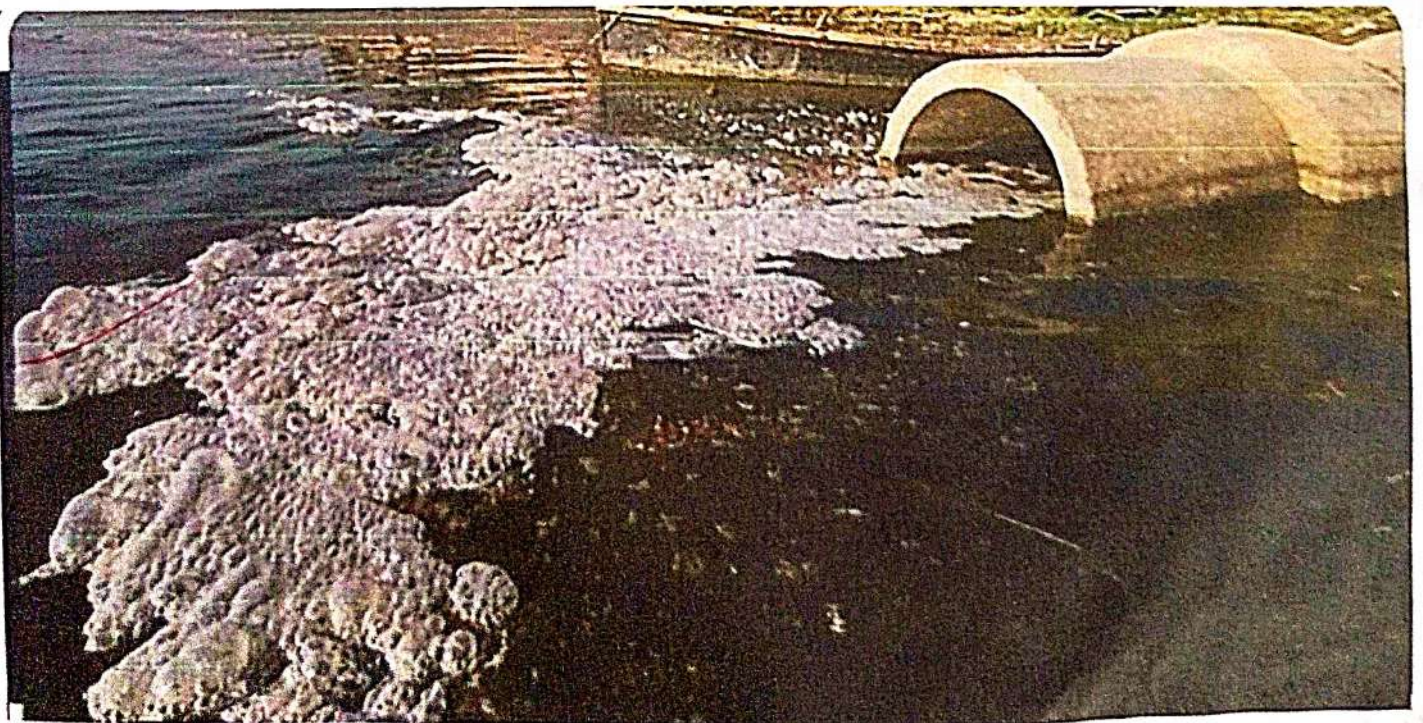
सिंचनादरम्यान रासायनिक खते, कीटकनाशके आणि इतर वाहून गेलेल्या पाण्याचा वापर जलसाठ्यात होतो. या रासायनांमुळे अल्पावधीतच जलस्रोतांचे प्रदूषण होते.

• किरणोत्सर्गी कचरा :-

आण्विक पॅशनसाठी किंवा उर्जा स्रोत म्हणून किरणोत्सर्गी सामग्रीचा वापर केल्यानंतर, ते मुख्यतः जलकुंड्यांमध्ये किंवा हिमनद्यांमध्ये टाकले जातात जे तापमान वाढव्यामुळे पाण्यात मिसळतात.

• शाहरीकरण आणि लोकसंख्या वाढ :-

शाहरे ल्यांच्या वाढत्या लोकसंख्याची पाण्याची मागणी पूर्ण करू शकत नाहीत. यामुळे पाण्याच्या अतिवापरामुळे पाण्याचे नुकसान होत आहे.

जलप्रदूषणाचे परिणाम

जलप्रदूषणाचा मानवांवर सर्वात वैविध्यपूर्ण परिणाम होतो जेव्हा त्याचा वेळोवेळी आरोग्यावर परिणाम होतो. जलीय जीवनातील व्यत्यय हा जलप्रदूषणाचा प्राथमिक परिणाम आहे. प्रदूषित पाण्यात बॅक्टेरिया आणि विषाणू यांसारखे अनेक रोग निर्माण करणारे घटक असतात. जे कॉलरा, जिआर्डिया आणि टायफॉइड यांसारख्या हानिकारक रोगांना चालना देतात. यामुळे हार्मोनल असंतुलन, दिप्टायथीस, मेंदूचे अवयवे कार्य न करू शकणे यासह दीर्घकाळीन स्थिती देखील होऊ शकते. विशेषतः गर्भवती महिला या जलजन्य आजारांचा शोका असतो. तसेच, प्रदूषित पाण्यात पोहणे हा एक उच्च शोका आहे कारण यामुळे त्याचा आणि डोक्याची हानि होऊ शकते.

काही शेवट वाढीमुळे पाण्यातील ऑक्सेजनची पातळी कमी होणे आणि त्यातील सर्व काही नष्ट होणे. काही आगांमध्ये, प्रदूषण इतके गंभीर आहे की त्यामुळे जीवन नसलेल्या ठिकाणी "डेड झोन" निर्माण होतात.

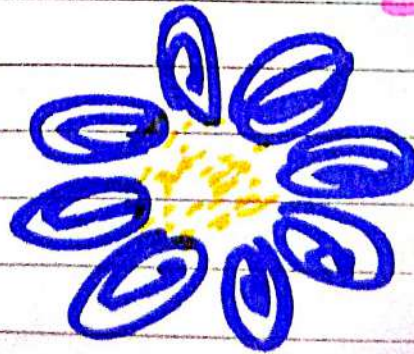
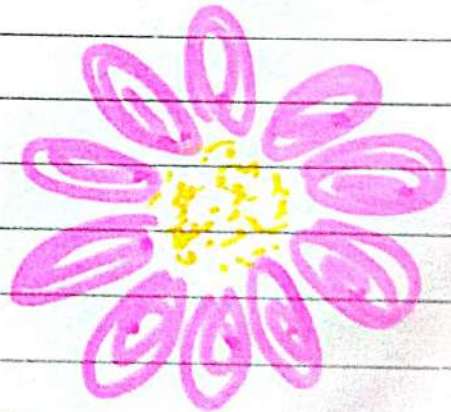
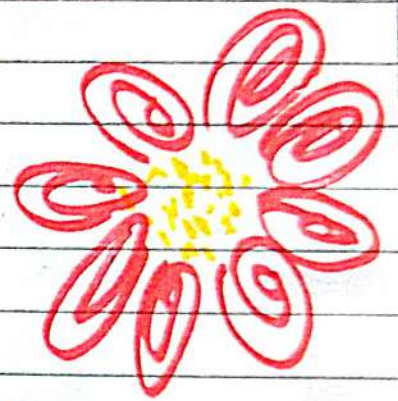
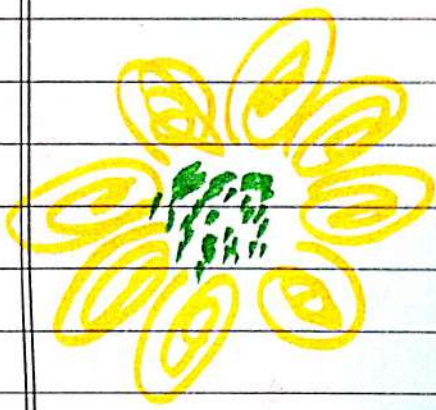
जल प्रदूषण नियंत्रण उपाय

जलप्रदूषणाची संकल्पना आपल्याला समजली असल्याने आपण जलप्रदूषण नियंत्रित करण्यासाठी केलेल्या काही कृती पाहू. जलप्रदूषण प्रतिबंध आणि नियंत्रण अनेक प्रकारे केले जाऊ शकते. सुरुवात करण्यासाठी, जलस्रोतांमधील आधिकाधिक ज्ञाने वाचणे आवश्यक आहे कारण ते नैसर्गिक स्थिती प्रदूषकांचे आत्मसात आणि पुनर्वापर करण्यास मदत करतात. काही महत्वाचे मुद्दे खाली सारांशित केले आहेत.

- 'वॉटर हायसिथ' नावाने ओळखली जाणारी एक वनस्पती आहे जी पाण्यातील कॅडमियम आणि पारा यासारखे विषधत्वेले विषारी पदार्थ शोषून घेते, त्यामुळे पाण्यातील प्रदूषक सक्रियपणे काढून टाकते.
- कचऱ्याची काळजीपूर्वक विलंबाट वाचणे आणि कचऱ्यावर योग्य प्रक्रीया करणे हे जलकुंभत टाकणे महत्वाचे आहे.
- शसायनिक खतांचा पर्याय म्हणून नैसर्गिक खते आणि कीटकनाशके वापरणे वनस्पती आणि पाण्यासाठी चांगले आहे.

~~वेजा~~ शेवटी, असे म्हणता येईल की आपण
जलप्रदूषण काय आहे आणि ते कमी करण्यासाठी
केलेल्या नियंत्रण उपायांची माहिती घेतली आहे.
वेजात जलप्रदूषणाविषयीची सर्व माहिती स्पष्ट
केली आहे.

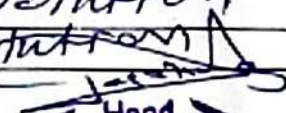

Arts Commerce Science and Computer science College Ashvi kd

S. Y. B. Sc. Environmental Project Student list 2023-24

Sr. No.	Student Name	Project Tital
1.	Avhad Vinod Subhash	Environment of pollution.
2.	Bele Sakshi Shivaji	Air Pollution
3.	Bhosale Akshada Babasaheb	Noise pollution
4.	Bhusal Diksha Ajendra	Soil Pollution
5.	Bhusal Rajashri Ashok	Water pollution
6.	Chavhan Diksha Jalindar	Noise pollution.
7.	Dahale Vidya Ganesh	Air pollution.
8.	Datir Bharati Rajendra	soil pollution
9.	Datir Samruddhi Subhash	water pollution.
10.	Devkar Satish Ravsaheb	meditation of plant
11.	Dokhe Pratiksha Gorakshnath	causes of water pollution.
12.	Gadekar Samrudhi Sunil	Water pollution.
13.	Gaikwad Vaibhavraj Madhukar	Soil pollution.
14.	Gholap Gauri Satish	Environmental Pollution.
15.	Ghuge Gauri Sandip	soil pollution.
16.	Gite Pankaj Pandurang	Water pollution.
17.	Gite Yash Sandip	soil pollution.
18.	Hajare Prajakta Baban	Noise pollution.
19.	Hajare Usha Raosaheb	Air pollution
20.	Ingale Sneha Kiran	Water pollution
21.	Jedgule Rutuja Subhash	Noise pollution
22.	Jundhare Sakshi Ganesh	Environmental pollution
23.	Kadnar Navdip Dnyandev	Water pollution.
24.	Khamkar Swami Balkrushna	Air pollution.
25.	Khule Pramod Dattatray	soil pollution.
26.	Kute Hareram Madhukar	Air pollution.
27.	Labade Sudarshan Anil	Water pollution.
28.	Lakare Uday Bharat	Noise pollution.
29.	Limbore Siddharth Somnath	Water pollution.
30.	Mali Komal Bhausaheb	Air pollution.
31.	Mhase Shivam Baban	Water pollution.
32.	Pandit Adesh Balasaheb	Soil pollution.
33.	Pathan Sahil Papabhai	Noise pollution.
34.	Patole Shraddha Namdev	Environmental pollution
35.	Sangale Aashutosh Rabhaji	Noise pollution.
36.	Sangale Rupali Ravsaheb	soil pollution.
37.	Sangale Vishal Anil	Water pollution.
38.	Shinde Sapana Somnath	Air pollution
39.	Shinde Shubham Balasaheb	Noise pollution.
40.	Vadak Varsha Anil	Soil pollution
41.	Varpe Shrushti Anil	Air pollution

 Head
 Department of Zoology
 ACS & Comp.Sci. College, Ashvi Kd.

A
PROJECT
SUBMITTED
TO

Arts, Commerce, science and Computer science
collage Ashvi kd

Department of ZOOLOGY
IN

Environmental study
By

Mrs. GHOLAP GAURI

UNDER THE GUIDANCE OF

MR. D.V. LOKHANDE

HOD

DEPARTMENT OF ZOOLOGY

Art's, Commerce, science and computer science
collage Ashvi kd

Tal-Sangamner. Dist-Ahmednagar

Year-2023-24

(Mr. Lokhande D.V.)
Subject
Teacher.

Head
Department of Zoology
ACS & Comp.Sci. College, Ashvi Kd.

Water pollution (or aquatic pollution) is the contamination of water bodies, usually as a result of human activities, so that it negatively affects its uses. Water bodies include lakes, rivers, oceans, aquifers, reservoirs and groundwater. Water pollution results when contaminants mix with these water bodies. Contaminants can come from one of four main sources: sewage discharges, industrial activities, agricultural activities, and urban runoff including stormwater. Water pollution is either surface water pollution or groundwater pollution. This form of pollution of groundwater pollution can lead to many problems, such as the degradation of aquatic ecosystem or spreading water-borne diseases when people use polluted water for drinking or irrigation. Another problem is that water pollution reduces the ecosystem services (such as providing drinking water) that the water resource would otherwise provide.

Sources of water pollution are either point source or non-point sources. Point sources have one identifiable cause, such as a storm drain, a waste water treatment plant or an oil spill. Control of water pollution requires appropriate infrastructure and management plans as well as legislation. Technology solutions can include improving sanitation, sewage treatment, industrial wastewater treatment, agricultural wastewater treatment, erosion control, sediment control and control of urban runoff (including stormwater management).

Definition:-

A practical definition of water pollution is "water pollution is the addition of substances or energy forms that directly or indirectly alter the nature of the water body in such a manner that negatively affects its legitimate uses." Water is typically referred to as polluted when it is impaired by anthropogenic contaminants. Due to these contaminants, it either no longer supports a certain human use such as drinking water.

Contaminants:-

- Contaminants with an origin in sewage.
- various chemical compounds found in personal hygiene and cosmetic products.
- Disinfection by-products found in chemically disinfected drinking water (whilst these chemicals can be pollutant in the water distribution network, they are fairly volatile and therefore not usually found in environmental waters).
- Hormones (from animal husbandary and residue from human hormonal contraception methods), any synthetic materials such as phthalates that mimic hormones in their action. These can have adverse impacts even at very low concentrations on the natural biota and potentially on humans if the water is treated and utilized for drinking water.
- Insecticides and herbicides, often form agricultural runoff.

pathogen:-

The major group of pathogenic organisms are:- (a) bacteria (b) viruses (c) protozoans and (d) helminths. In practice indicator organisms are used to investigate pathogenic pollution of water because the detection of pathogenic organisms in water sample is difficult and costly, because of their low concentrations.

Organic Compounds:-

organic substances that enter water bodies are often toxic.

- petroleum hydrocarbons, including fuels (gasoline, diesel fuel, jet fuels, and fuel oil) and lubricants (motor oil) and fuel combustion by products, from oil spills or storm water runoff.
- Volatile organic compounds, such as improperly stored industrial compounds, such as improperly stored industrial solvents, problematic species are organochlorides (pccs) and a common solvent.

Inorganic contaminants:-

Inorganic water pollutants include for example:-

- Ammonia from food processing waste.
- Heavy metals from motor vehicles (via urban storm water runoff) and acid mine drainage
- Nitrates and phosphates, from sewage and agriculture. (see nutrient pollution).
- silt (sediment) in runoff from construction sites or sewage, logging slash and burn practices or land clearing sites.
- salt:- freshwater salinization is the process of salty runoff contaminating freshwater ecosystems. Human-induced salinization with the use of de-icing road salts as the most common form of runoff.

pharmaceutical pollutants:-

The environment effect of pharmaceuticals and personal care products (ppcps) is being investigated since at least the 1990s ppcps include substances used by individuals for personal health or cosmetic reasons. and the products used by agribusiness to boost growth of health of livestock. more than twenty million tons of ppcps are produced every year. The European union has detected pharmaceutical residues with the potential of contamination of further and soil to be "priority sub"

Types of Surface water pollution:-

Surface water pollution includes pollution of rivers, lakes and oceans. A subset of surface water pollution is marine pollution, which affects the oceans. Nutrient pollution refers to contamination by excessive inputs of nutrients.

Marine pollution:-

Marine pollution occurs when substances used or spread by humans, such as industrial, agricultural and residential waste, particles, noise, excess carbon dioxide or invasive organisms enter the ocean and cause harmful effects there. The majority of this waste (80%) comes from land-based activity, although marine transportation significantly contributes as well. It is a combination of chemicals and trash, most of which comes from land sources and is washed or blown into the ocean. This pollution results in damage to the environment, to the health of all organisms, and to economic structures worldwide since most inputs come from land, either via the rivers, sewage or the atmosphere, it means that continental shelves are more vulnerable to pollution. Air pollution is also a contributing factor by carrying off iron, carbonic acid, nitrogen, silicon, sulfur, pesticides or dust particles into the ocean. The pollution often comes from nonpoint sources such as agricultural runoff, wind-blown debris, and dust. These nonpoint sources are largely due to runoff that enters the ocean through rivers, but wind-blown debris and dust can also play a role, as these pollutants can settle into waterways and oceans. Pathways of pollution include barge pollution, atmospheric pollution and potentially, deep sea mining.

Nutrient pollution:-

Nutrient pollution, a form of water pollution, refers to contamination by excessive inputs of nutrients. It is a primary cause of eutrophication of surface waters (lakes, rivers and coastal waters) in which excess nutrients, usually nitrogen or phosphorus, stimulate algal growth. Sources of nutrient pollution include surface runoff from farm fields and pastures discharges from septic tanks and feedlots, and emissions from combustion. Raw sewage is a large contributor to cultural eutrophication since sewage is high in nutrients. Realising raw sewage dumping, and still occurs all over the world. Excess reactive nitrogen compounds in the environment are associated with many large scale environmental concerns these include eutrophication of surface waters, harmful algal blooms, hypoxia, acid rain, nitrogen saturation in forests and climate change.

Thermal pollution:-

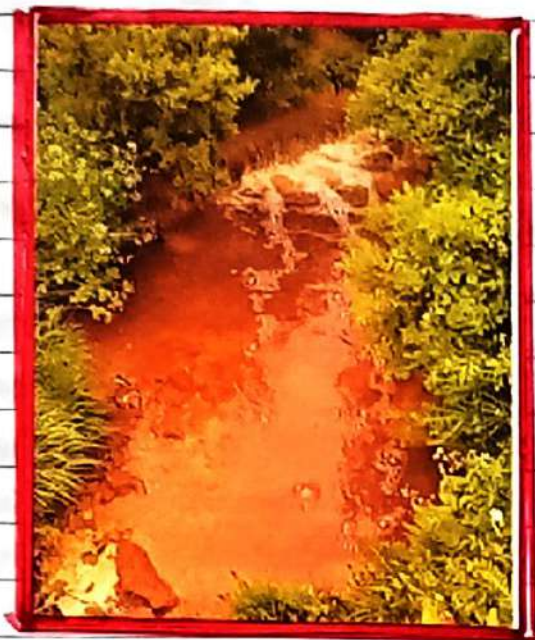

Thermal pollution, sometimes called "thermal enrichment" is the degradation of water quality by any process that changes ambient water temperature. Thermal pollution is the rise or drop in the temperature. Thermal pollution caused by human influence. Thermal pollution, unlike chemical pollution, results in a change in the physical properties of water. A common cause of thermal pollution is the use of water as a coolant by power plants and industrial manufactures. Urban runoff stormwater - discharged to surface waters from rooftops, roads and parking lots - and reservoirs can also be a source of thermal pollution. Thermal pollution can also be caused by the release of very cold water from the base of reservoirs into warmer river.

Elevated water temperature decrease oxygen levels (due to lower levels of dissolved oxygen, as gases are less soluble in warmer liquids) which can kill fish (which may then rot) and alter food chain composition, reduce species biodiversity, and foster invasion by new thermophilic species.

Biological pollution:- The introduction of aquatic organisms is a form of water pollution as well. It causes biological pollution.

Sewage:-

Sewage typically consists of 99.9% water and 0.1% solids. Sewage contributes many classes of nutrients that lead to eutrophication. It is a major source of phosphate for example. Sewage is often contaminated with disease compounds found in personal hygiene, cosmetics, pharmaceutical drugs (see also drug pollution) and their metabolites. Water pollution due to environmental persistent pharmaceutical pollutants can have wide-ranging consequences. When sewers overflow during storm events this can lead to water pollution from untreated sewage. Such events are called sanitary sewer overflows or combined water overflows.

Industrial wastewater:-

- Heavy metals, including mercury, lead and chromium.
- Organic matter and nutrients such as food waste, certain industries (e.g. food processing, slaughterhouse waste, paper fibers, plant material etc).
- Inorganic particles such as sand, grit, metal, particles, rubber residues from tires, ceramics etc.

Solid Waste and plastics

Solid waste can enter water bodies through untreated sewage. Combined sewer overflows, urban runoff, people discarding garbage into the environment, wind carrying municipal and solid waste from landfills and so forth. This results in macroscopic pollution. Large visible items polluting the water - but also microplastics pollution that is not directly visible. The terms marine debris and marine plastic pollution are used in the context of pollution of oceans. Microplastics persist in the environment at high levels, particularly in aquatic and marine ecosystems. Where they cause water pollution. 35% of all ocean microplastics come from textiles / clothing, primarily due to erosion of polyester, acrylic or nylon-based clothing, often during the washing process.

Stormwater, untreated sewage and wind are the primary conduits for microplastics from land to sea. Synthetic fabrics, tyres, and city dust are the most common sources of microplastics. These three sources account for more than 80% of all microplastic contamination.

Impacts:- Ecosystems:-

Water pollution is a major global environmental problem because it can result in the degradation of all aquatic ecosystems - fresh, coastal and ocean waters. The specific contaminants leading to pollution in water include a wide spectrum of chemicals, pathogens, and physical changes such as elevated temperature. While many of the chemicals and substances that are regulated may be naturally occurring (calcium, sodium, iron, manganese, etc.).

* Public health and waterborne diseases:-

A study published in 2017 stated that "polluted water spread gastrointestinal diseases and parasitic infections and killed 1.8 million people" (these are persistent exposure to pollutant through water are environmental health hazards, which can increase the likelihood for one to develop cancer to other diseases).

M.Com. Project

Students List

Sr. No	Student Name	Project Name
1	Andhale Gayatri Bhausahab	Sahkari sakhr karkhnyache sanghtan v Vavasthapanachee adhyyan
2	Antre Charan Bhausahab	Ahmednagar jilha udyoganche Vavasthapan
3	Bhadakwad Sachin Sukhdev	Pravara sansthechya prashasakiya kamachaa abhyas karane
4	Bhavar Shubham Jalindhar	Vividh karyalayachyaa kamkajache vavasthpakiya avlokan
5	Bhosale Saurabh Vitthal	Sai Baba dharmdya sansthanchya vavasthapanamule zalelya parisaracha vikas abhysane
6	Dongare Archana Ganpat	Ashvi Sarvajanic vachanlyachyaa karyapadhaticaa abhyas karanee
7	Gavhane Mahesh Sanjay	Vachanlyachya karyapranalivar ek vayavasthapkiya drushtikon
8	Ghughe Rekha Ravsaheb	Treding (Share Market)
9	Godge Abhishek Rajendra	Ashvi gavatil sarkari yojnaachya karabharachaa prashaskiya abhyas
10	Jadhav Shekhar Dashrath	Sanganakiya kamkajamule Zalele vavasthapkiya badal abhyasane
11	Jori Abhijit Kanifnath	Pardeshi companyache aani bharatatil companyanche vayavasthapan
12	Kadam Vinod Balu	Vividh karyakari sosyticha abhyas
13	Kangane Shital Namdev	Ashvi mahavidyalyacha prashasanachaa chikistk abhyas
14	Kharat Aniket Somnath	Shetijod vyavsayaachyaa sanghatan v vayavasthapanacha abhyas karane
15	Kharat Pooja Nandu	Mahila bachat gatachya vavasthpakiya kushalyache Adhyyan
16	Rajguru Akash Navnath	Sahakari karyalyamadhil vavasthapanche sanchala abhysane
17	Sangale Pritam Yuvraj	Sahakari dudh utapadak shetkari v dudh sanghachya samasya
18	Satpute Akshay Sampat	Adhunik prashsanamadhya sanghankachya bhumikecaa abhyas karne
19	Satpute Alisha Bhaskar	Vayavasayatil mahilanchi bhumika abhyasane
20	Shriram Sunil Bhausahab	Vima CompanyChya karyapranalicha abhyas karne
21	Sose Sonal Dnyandev	Karyalyein vavasthapananatil Cyber suraksha
22	Tajane Disha Ramnath	Pravara bankechya prashsakiya kamkajacye adhyyan
23	Thakur Sneha Amarsingh	Axis Bankyachya Adhunik karyprnalichaa Abhyas
24	Ugalmugale Akshay Laxman	Gramin mahila udyojakanchya vavasthapkiya kaushlyyacha magova ghene
25	Umbarkar Nitin Radhakrishna	Shetipurak vayavasyacyaa sanghatan v vayavasthapanachaa abhyas karane
26	Waghmare Gauri Bhausahab	Mahavidyalayi mulyankanaamule zalelya prashaskiya badlaiche adhyyan
27	Walzade Ganesh Ashok	Gramin Grahakanchya samasyanche adhyayan

Head
Department of Commerce
ACS & Comp.Sci. College, Ashwi K.d.

**“व्यवसायातील महिलांची व्यवस्थापकीय
मूमिका अभ्यासणे”**

**सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापिठाच्या वाणिज्य विद्याशाखेतील
वाणिज्य निष्णात (एम.कॉम.) पदवी प्राप्तीसाठी
सादर केलेला प्रकल्प अहवाल**

संशोधक

सातपुते आलीशा भास्कर

कला, वाणिज्य, विज्ञान व संगणकशास्त्र महाविद्यालय, आश्वी खुर्द

मार्गदर्शक

प्रा.डॉ.ए.आर.घोलप

(एम.कॉम., एम.फिल., पीएच.डी.)

वाणिज्य विभाग

**कला, वाणिज्य, विज्ञान व संगणकशास्त्र महाविद्यालय, आश्वी खुर्द
ता.संगमनेर, जि.अहमदनगर**

शैक्षणिक वर्ष

२०२३-२०२४

“व्यवसायातील महिलांची व्यवस्थापकीय भूमिका अभ्यासने”

University of Pune

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाच्या वाणिज्य विद्याशाखेतील
वाणिज्य निष्णात (एम.कॉम.) पदवी प्राप्तीसाठी सादर केलेला प्रकल्प अहवाल

◆ संशोधक ◆

सातपुते आलीशा भास्कर

कला, वाणिज्य, विज्ञान व संगणकशास्त्र महाविद्यालय,

आश्वी खुर्द

◇ मार्गदर्शक ◇

प्रा.डॉ.ए.आर.घोलप

(एम.कॉम., एम. फील., पीएच.डी.)

※ वाणिज्य विभाग ※

कला, वाणिज्य, विज्ञान व संगणकशास्त्र महाविद्यालय, आश्वी खुर्द

ता.संगमनेर, जि.अहमदनगर

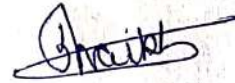
2023-24

संशोधकाचे प्रतिज्ञापत्र

मी प्रतिज्ञापूरुवक जाहीर करतो की, “व्यवसायातील महिलांची व्यवस्थापकीय भूमिका अभ्यासने” हा शोधप्रबंध मी स्वतः लिहिलेला असून संशोधनाचे काम प्रा.डॉ.ए.आर.घोलप यांच्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण केले आहे. हा शोधप्रबंध या पूर्वी सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाला किंवा इतर विद्यापीठाला कोणत्याही परीक्षेसाठी सादर केलेला नाही. तो मी एम.कॉम. पदवीसाठी प्रथमच सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाला सादर करित आहे.

ठिकाण : आशुर्द.

दिनांक : 07/05/2024

अभ्यासक

मार्गदर्शकाचे प्रमाणपत्र

प्रमाणपत्र देण्यात येते की, सातपुते आलीशा भास्कर यांनी “व्यवसायातील महिलांची व्यवस्थापकीय भूमिका अभ्यासने” या विषयावरील शोधप्रबंध माझ्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण केला आहे. हा शोधप्रबंध यापूर्वी कोणत्याही विद्यापीठात कोणतीही पदवी प्राप्त करण्यासाठी सादर केलेला नाही. तसेच तो कोठेही प्रकाशित केलेला नाही. त्यांनी केलेले काम हे त्यांचे स्वतःचे असून त्यासाठी वापरलेल्या योग्य संदर्भ स्रोतांचा निर्देश या अहवालात केलेला आहे.

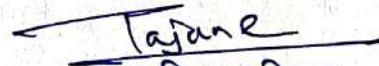
सदर शोधप्रबंध सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे यांना वाणिज्य निष्णात (एम.कॉम.) पदवी प्राप्त करण्यासाठी सादर करण्यास योग्य आहे.

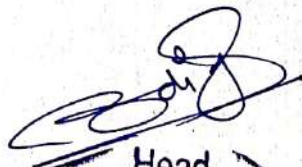
ठिकाण : आश्वी २०२४

दिनांक : 27/05/2024

मार्गदर्शक

अंतर्गत परिक्षक

बहिस्थ परिक्षक

Head
Department of Commerce
ACS & Comp.Sci. College, Ashvi Kd.

ऋणनिर्देश

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे अंतर्गत वाणिज्य विद्याशाखेत एम.कॉम. पदवीसाठी “व्यवसायातील महिलांची व्यवस्थापकीय भूमिका अभ्यासने” हा प्रबंध सादर करण्यासाठी मला ज्या - ज्या गुरूजनांचे, व्यक्तींचे व संस्थांचे सहकार्य लाभले त्यांचे आभार मानणे कर्तव्य आहे.

तसेच ज्यांच्या आशिर्वादामुळे मी हे संशोधन पूर्ण करू शकलो असे माझे वडील, आई, भाऊ, बहिण, माझे सर्व कुटुंबिय, तसेच नातेवाईक व मित्र यांनी मला बहुमोल सहकार्य केले. या संशोधन कार्यासाठी ज्यांनी मला प्रत्यक्ष - अप्रत्यक्ष मदत केली त्या सर्वांचा मी आभारी आहे.

संशोधक

प्रकरण सूची

प्रकरण क्रमांक	विषय	पृष्ठ क्र.
1	प्रास्ताविक व संशोधन पद्धती	1-16
2	व्यवसायातील महिलांची भूमिका	17-32
3	निवडलेल्या महिलांची व्यवसायामध्ये भूमिका	33-53
4	व्यवसायामध्ये महिलांना येणा-या समस्या	54-59
5	माहितीचे विश्लेषण	60-72
5	सारांश, निष्कर्ष व संभाव्य शिफारशी	73-82

प्रकरण 1

संशोधन पद्धती प्रास्ताविक व संशोधन पद्धती

- 1.1 प्रास्ताविक
- 1.2 संशोधन समस्या विधान
- 1.3 गृहितके
- 1.4 अभ्यासाचे महत्त्व व उपयोगिता
  - अ) समाजाचा दृष्टीने महत्त्व
  - ब) ग्राहकांच्या दृष्टीने
  - क) संशोधकाच्या दृष्टीने
- 1.5 संशोधनाची उद्दिष्टे
- 1.6 उद्दिष्टांचे समर्थन
- 1.7 संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा
  - 1.7.1 व्याप्ती
  - 1.7.2 मर्यादा
- 1.8 संकल्पना अर्थ व व्याख्या
- 1.9 प्रतिसादकांची माहिती
- 1.10 नमूना निवड
- 1.11 नमूना निवड समर्थन
- 1.12 संशोधन पद्धती
  - 1.12.1 प्राथमिक तथ्य संकलन
  - 1.12.2 दुय्यम तथ्य संकलन
- 1.13 तथ्य संकलनाचे विश्लेषण
- 1.14 अभ्यासाचा मागोवा
- 1.15 संशोधन आराखडा
- 1.15 विषयाची निवड
- 1.16 विषयाची उपयोगिता

प्रकरण 1

प्रास्ताविक व संशोधन पद्धती

1.1 प्रास्ताविक

आजच्या युगात समाजाच्या दृष्टीने महिलांकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन वेगळा आहे. हा दृष्टिकोन बदलविण्यासाठी महिला व्यवसाया कडे वळाल्या. व्यवसायातीलामुळे महिला उद्योजकतेच्या विकासास चालना मिळते. विविध क्षेत्रात व्यवसायातील करण्यासाठी वाहतूक, जाहिरात, बाजारपेठ, यांमध्ये रोजगार निर्मिती होत राहते. महिलांना व्यवसायांमध्ये ग्राहकांची खरेदी वर्तणूक आणि एखाद्या वस्तूसाठी असलेल्या ग्राहक मागणीतील बदल याबाबत उपयोगी माहिती मिळत असते. व्यवसायातीलामध्ये स्पर्धा सतत वाढत राहतात. यामुळे महिलांना व्यवसाय करणे सुलभ होत आहे. महिलांकडे वेगवेगळ्या ग्राहकांना भेटून आपल्या जवळील वस्तू अधिकाधिक पटवून देण्याची क्षमता अधिक असते. त्याचबरोबर ग्राहकांच्या समस्या दूर ही देखिल कला उत्तम असते.

महिला या पारंपारीक क्षेत्रातून बाहेर येऊन व्यवसाय क्षेत्रात आघाडी घेत आहे. व्यवसायामुळे महिलांना उद्योगाद्वारे पैसा येत असल्याने उद्योजिका महिलांच्या संख्येत वाढ होऊ लागली आहे. व्यवसाय करण्यासाठी महिलांनी जो उद्योग सुरू केला आहे. त्या व्यवसायातील वस्तूंमुळे ग्राहकांच्या आरोग्यावर विपरित परिणाम होणार नाही. तसेच त्यांच्या शारीरिक व मानसिक स्वास्थ्यावर दुष्परिणाम होणार नाही. यांची काळजी घेतली जाते. व्यवसायामुळे महिलांना आपल्यातील कला इतरांना दाखविण्याची संधी मिळते.

काही स्त्रियांची आर्थिक परिस्थिती ही कमकुवत असते व कुटुंबाच्या अर्थार्जनासाठी स्त्रिया व्यवसायाकडे वळाल्या. व्यवसायामध्ये अधिक स्पर्धा वाढत असल्याने महिलांना व्यवसाय करणे सुलभ होऊ लागले. महिलांना कुटुंबातील सर्व जबाबदारी पार पाडून व्यवसाय करावे लागत असल्याने त्यांना वेळ कमी पडू लागला. तरीही महिला मोठ्या प्रमाणात व्यवसाय करत असतात. व्यवसायामध्ये महिला महिलांसाठी उपयोगात येणा-या वस्तूंची विक्री करतात. त्यामुळे त्यांना व्यवसाय करणे सोईस्कर होत असलेले दिसते. भारतीय स्त्री म्हणजे अशी व्यक्ती जिचे विश्व फक्त चूल आणि मूल हेच आहे अशी परंपरा प्राचीन काळापासून दिसून येते. शतकानुशतके

सौ.कल्पना जव्हेरी, आरामदायी गाव्यांची निर्मिती, डॉ.सुजाता पवार, सेवाताईचा लाडूउद्योग, सौ.सेवा गोखले, केशरचनेतील कौशल्य, सौ.डोरीस गोडाम्बे, कार सजावटीचे कौशल्य, सौ.काजल गाबाअशा विविध व्यवसाय व्यवसायांमध्ये कार्य करणा-या महिलांच्या आदर्श व्यवसायाचा मागोवा घेण्यात आलेला आहे.

तिसरे प्रकरण निवडलेल्या महिलांची व्यवसायामधील भूमिका मांडताना प्रास्ताविक, पायल मॅचिंग सेंटर, संगणक, ब्युटी पार्लर, कुंभारकाम, कापड दुकान, फुलांचा व्यवसाय, मायक्रोमच्या वस्तू बनविणे, ड्रेस डिझायनिंग, मेहंदी व रांगोळी व्यवसाय, बांगडी व्यवसाय, शेती व्यवसाय, किराणा दुकान, गृहउद्योग, दुध व्यवसाय, जनरल स्टोअर्स अशा व्यवसायांमध्ये व्यवसायाच्या पैलूचा विचार करण्यात आलेला आहे.

चौथे प्रकरण व्यवसायामध्ये महिलांना येणा-या समस्या असे असून या प्रकरणामध्ये प्रस्तावना, शिक्षण घेण्यात अडचणी, व्यवसाय सुरू करण्यातील अडचणी, जागेची समस्या, वेळीची समस्या, कौटुंबिक जबाबदारी, भांडवल उभारणीतील अडथळे, कामाचा वाढता ताण, ग्राहकांचा असमतोल, पुरुष प्रधान संस्कृतीचे वर्चस्व, अल्पसंतुष्टी प्रवृत्ती, मुलभूत सुविधा, आरोग्यविषयक समस्या अशा मुऱ्यांच्या आधारे प्रकरण रचना केलेली आहे.

पाचवे प्रकरण माहितीचे विश्लेषण असे आहे. या प्रकरणामध्ये प्रास्ताविक, माहितीचे विश्लेषण, प्रतिसादक महिला, प्रतिसादकाची वयानुसार विभागी, व्यवसाय करण्याची जागा, कामकाजात सहकार्य, भांडवल पुरवठा वेळेत उपलब्ध होतो का, व्यवसायात येणा-या अडचणी, प्रतिसादकाचे शिक्षण, कार्याबाबत समाधान, व्यवसायात गुंतविलेले भांडवल, व्यवसायास मिळणारे वार्षिक उत्पन्न या मुऱ्यांच्या आधारे माहितीचे सखोल विश्लेषण करण्यात आलेले आहे.

6.3 निष्कर्ष

प्राथमिक व दुय्यम तथ्य संकलनाच्या आधारे महत्वाचे निष्कर्ष काढलेले आहेत. प्राथमिक तथ्य संकलनासाठी निवडलेल्या व्यक्तींकडून प्रश्नावली भरून घेण्यात आल्या. त्यांच्या प्रतिसादावरून महत्वाचे निष्कर्ष घेतलेले आहेत. नंतर त्या तथ्याचे वर्गीकरण, सारणीकरण, विश्लेषण करून प्राप्त झालेले निष्कर्ष खालीलप्रमाणे प्रस्तुत केले आहे.

1. निवडलेल्या महिलांपैकी आश्वी गावातील सर्वाधिक 6 महिला व्यवसाय संदर्भातील व्यावसायिक आहेत. आश्वी या खेडेगावातील वस्ती व गाव अशा प्रकारात राहणारे लोक आहेत. त्यामुळे गावामध्ये राहणारे व्यक्ती बाजारपेठेच्या उपलब्धतेमुळे मोठ्या प्रमाणावर व्यवसाय करतात असे दिसते.
2. आश्वी हे खेडे गाव आहे. या आश्वी गावामध्ये डुक्रेवाडी नावाची वस्ती आहे. वस्तीवर राहणारे लोक हे शेती व्यवसाय व शेती जोड व्यवसायावर उदरनिर्वाह करत असतात. डुक्रेवाडी हे वस्तीचे ठिकाण असून तेथील केवळ 1 महिला कुंभारकाम करून निर्माण केलेल्या वस्तूंची जसे की माठ, मडके, बैल, रांजन, चुल, कोळंबे, घट, पणती, करा-केळी अशा वस्तूंची विक्री करते.
3. निवड केलेल्या महिला व्यावसायिक या स्त्रीयांशी संदर्भातच विविध व्यवसायांमध्ये कार्य करत असलेल्या आहेत. निवडलेल्या सर्व महिला व्यावसायिक या ग्रामीण भागातील आहेत. ग्रामीण भागामध्ये पुरुषप्रधान संस्कृतीचे वर्चस्व आहे. यामुळे स्त्रीयांना व्यवसायामध्ये कार्य करण्यास अडचणी निर्माण केल्या जातात. तसेच व्यवसाय करायचाच असेल तर महिलेशी संपर्क येईल अशा प्रकारचाच व्यवसाय करण्यास स्त्रीयांना परवानगी मिळते.
4. वय वर्षे 26 ते 40 या वयोगटातील सर्वाधिक महिला व्यावसायिक आहेत. 15 ते 25 वयोगटातील महिला व्यावसायिक मध्यम तर सर्वात कमी 3 महिला व्यावसायिक या 41 ते 45 वयोगटातील

आहेत. महिलांच्या वयोमानानुसार व्यावसायिक व्यवसाय कार्यावर परीणाम होत असतो.

5. 25 ते 40 या वयोगटातील महिला या तरूण, सृजनशिल वयोगटातील असल्यामुळे त्यांचे व्यवसायामधील प्रमाण हे सर्वाधिक दिसते. तर 15 ते 25 या वयोगटातील महिला या शिक्षण, नविन लग्न झालेल्या अशा वयोगटात असल्यामुळे त्यांचे प्रमाण मध्यम असलेले दिसून येत
6. व्यवसाय करण्याची जागा ही समस्यात्मक असलेले 60 महिला सांगतात. तर जागा ही व्यवसायासाठी अडचण नाही असे 40 प्रतिशत महिला म्हणतात. 40 प्रतिशत महिलांचे व्यवसाय हे त्यांचे राहते घर, स्वतःचा गाळा असे असल्यामुळे त्यांना ती जागा व्यवसायास योग्य व सुरक्षित मानतात.
7. एकूण 15 प्रतिसादकांपैकी 11 प्रतिसादकांस घरच्या व्यक्तिकडून सहकार्य आहे. तर 4 प्रतिसादकांस कोणत्याही प्रकारचे सहकार्य केले जात नाही. पुरुषप्रधान संस्कृतीमध्ये महिलांना दुय्यम स्थान दिले जाते. त्या करत असलेल्या व्यवसायास सहकार्याची वृत्ती असलेली दिसून येत नाही. त्यामुळे व्यवसायामध्ये महिलांना यश मिळुनही त्यांना भक्कम पाठींबा मिळत नसलेला दिसुन येतो.
8. निवडलेल्या 15 महिलांपैकी 6 महिलांना भांडवल पुरवठा वेळेत उपलब्ध होतो. तर 9 महिलांना भांडवल पुरवठा वेळेत उपलब्ध होत नाही. व्यवसाय व्यवसाय करणा-या महिलांना भांडवल पुरवठ्याची समस्या भेडसावते.

9. निवडलेल्या महिलांपैकी 80 प्रतिशत महिला साक्षर आहेत व 20 प्रतिशत महिला या निरक्षर आहेत. तरीही त्यांनी व्यवसायात प्रगती केलेली आहे. व्यवसाय व्यवसाय करणा-या महिलांच्या शैक्षणिक अडचणीमुळे त्यांच्या व्यवसायावर फारसा परीणाम झालेला दिसत नाही.
10. निवड केलेल्या 15 महिलांपैकी सर्व महिला आपल्या कार्याबाबत समाधानी आहेत. निवडलेल्या महिला या ग्रामीण भागातील असून या महिला स्वतःच्या कौटुंबिक जबाबदा-या पूर्ण करून व्यवसायातील कामकाजामध्ये लक्ष देतात. या महिला पूर्ण वेळ व्यावसायिक नसतानाही त्यांच्या व्यवसायातून होणा-या मिळकतीवर त्या समाधानी आहेत.
11. महिला आपआपल्या व्यवसायामध्ये वार्षिक कमीत कमी 55,000 ते जास्तीत जास्त 2,50,000 रू. पर्यंत उलाढाल करतात. निवडलेले प्रतिसादक सर्व महिला असून देखिल या महिलांच्या व्यवसायातील उलाढाल ही उल्लेखनीय आहे.

6.4 संभाव्य शिफारशी

1. व्यावसायिक व्यवसायामध्ये महिलांना चांगले यश प्राप्त झालेले दिसते. तरीदेखिल पुरुषप्रधान संस्कृतीमध्ये महिलांना व्यवसायासाठी पाठींबा दिला जात नाही. या महिलांना पाठींबा दिल्यास व्यवसायामध्ये त्यांचे योगदान मोठ्या प्रमाणात वाढू शकते.

संदर्भ

1. संशोधन पद्धती, डॉ.वा.भा.पाटील, प्रशांत पब्लिकेशन, 2012
2. महाराष्ट्रातील महिला उद्योजक, प्रा.शैलजा सांगळे, नोव्हेंबर 2009, डायमंड पब्लिकेशन
3. व्यवसायाची मूलतत्वे (व्यवसाय आणि विक्रयकला)
4. डॉ.महेश कुलकर्णी, डॉ.प्रमोद बियाणी, डॉ.रविंद्र देशमुख, निराली प्रकाशन, ऑगस्ट 2013
5. डॉ.रविंद्र देशमुख, निराली प्रकाशन, जून 2009
6. महिला सबलीकरण, प्राचार्य डॉ.संभाजी देसाई, प्रशांत पब्लिकेशन्स, 2 मार्च 2014,
7. व्यवसाय व्यवस्थापन, डॉ.महेश कुलकर्णी, डॉ.प्रमोद बियाणी
8. संतोष दास्ताने, महाराष्ट्र, दास्ताने रामचंद्र आणि कंपनी पुणे, 2012-13

प्रश्नावली

“व्यवसायातील महिलांची भूमिका अभ्यासने”

नांव :

लिंग : स्त्री / पुरुष

शिक्षण :

जन्म

हून :

दिनांक

पत्ता

अनुभव :

1. व्यवसाय करण्यात जागेची अडचण आहे काय?

अ) होय   ब) नाही

2. आपणास कुटूंबाकडून सहकार्य केले जाते काय?

अ) होय   ब) नाही

3. भांडवल पुरवठा वेळेत उपलब्ध होतो काय?

अ) होय   ब) नाही

4. व्यवसायात कोणकोणत्या अडचणी येतात?

-----

5. आपण प्रशिक्षित आहात काय?

-----

6. आपण आपल्या कार्याबाबत समाधानी आहात काय?

अ) होय   ब) नाही

7. व्यवसाय सुरू करताना गुंतविलेले भांडवल किती आहे?

-----

8. व्यवसायात होणारी वार्षिक उलाढाल किती आहे?

प्रतिसादकाची सही

Loknete Dr. Balasaheb Vikhe Patil (Padmbhushan Awardee)
Pravara Rural Education Society's
Arts, Commerce, Science and Computer Science College, Ashvi KD.
Tal. - Sangamner, Dist. Ahmednagar

Department of Economics

Class-T.Y.B.A.

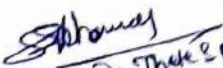
Total Marks-50

Sub- SEC-Business Management Sem-VI

Viva-Voce Exam 2023-24

Date - 16/04/2024

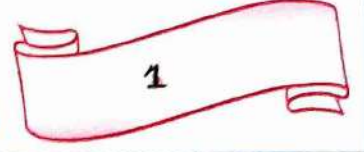
Sr. No.	Name of the Student	Class	Sign
1.	Bhosale Vishal Govind	T.Y.B.A	@Bhosale
2.	Bhusal Ashwini Bhausahab	T.Y.B.A	Bhusal A.B
3.	Datir Dhanashri Bhausahab	T.Y.B.A	Dhanashri
4.	Gangurde Pratibha Raju	T.Y.B.A	Pratibha
5.	Kangane Komal Santosh	T.Y.B.A	Komal
6.	Rupnar Datta Sakhahari	T.Y.B.A	Datta
7.	Rupnar Krushna Sidu	T.Y.B.A	Rupnar.k.s

Internal Examiner

16/4/2024
Dr. D.S. Randhavana
External Examiner

HOD

Head
Department of Economics
Arts, Commerce, Science & Comp. Sci. College, Ashvi Kd.

नाव:- अशिंपनी भाऊसाहेब भुसाल

इयत्ता:- टी- वाय- बी- ए

प्रकल्पाचा

विषय:- मशरूम शेती

महाविद्यालयाचे नाव - कला , वणिज्य , विज्ञान

व संगणकशास्त्र महाविद्यालय आश्वी खु॥

छेशी क - 6

तारीख :- 15 मार्च 2024

16/4/2024
Dr. D. S. R. R. R. R. R.
External Examiner.

~~S. S. S. S. S.~~
Do. Thete S. R.
Internal Examiner

Sundaram

* अर्थानिर्देशक *

प्रस्तुत संशोधनासाठी मला ज्या व्यक्तीचे सहाय्य व मार्गदर्शन मिळाले त्यांच्या बदलून कृतज्ञता व्यक्त करणे हे माझे कर्तव्यच आहे. माझ्या मार्गदर्शिका प्रा. डॉ. शेहमार मंडम तसेच प्रा. शेळके सर यांनी मला 'मशरूम शेती' संशोधन करण्यासाठी प्रोत्साहन दिले व संशोधनाच्या दृष्टीने सर्वोच्च मार्गदर्शन केल्याबद्दल मी त्यांची तहणी आहे.

तसेच संशोधनासाठी आवश्यक असलेली मशरूम शेतीची माहिती उपलब्ध करून दिल्याबद्दल, विविध ग्रंथपाल व संस्थांचे प्रमुख तशीच कर्मचाऱ्यांचे मी तहणी आहे.

धन्यवाद !

Date : _____ Page : 3

Topic : _____

* प्रतिज्ञापत्र *

मी प्रतिज्ञापुर्वक घोषित करते की, 'मशरूम शेती' या विषयावरील अभ्यास या संशोधन प्रकल्प अहवाल माझ्या मार्गदर्शक प्रा. डॉ. रोहमारे मंडम यांच्या मार्गदर्शनाखाली तयार केलेला आहे. या 'मशरूम शेती' या व्यवसायासाठी, शेतीसाठी वापरलेले साहित्यांचे निर्देश संदर्भ या मशरूम शेती प्रकल्प अहवालात सादर केलेला आहे.

Bhusal A. B

(भुसाळ अश्विनी भाऊसाहेब)

Date : _____

Page : _____

4

Topic : _____

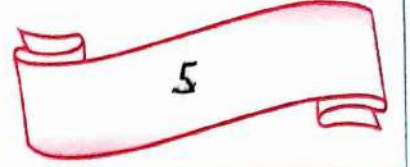
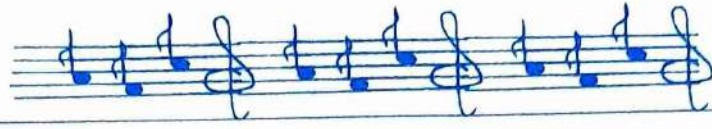
* मार्गदर्शिकाचे प्रमाणपत्र *

प्रमाणित करण्यात येते की, भुसाळ अश्विनी भाऊसाहेब हिने, 'मशरूम शेती' हा संशोधन प्रकल्प अहवाल माझ्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण केला आहे. त्यांना माहिती मिळवण्यासाठी वापरलेले माहितीचे योग्य निर्देश या अहवालाने सादर करण्यात आला आहे.

प्रस्तुत संशोधन कार्य समाधानकारक आहे. उपरोक्त विषयावरील हा प्रबंध प्रकल्पकार्या सादर करण्याच्या योग्यतेचा आहे.

Siddhant

मार्गदर्शिकाची सही

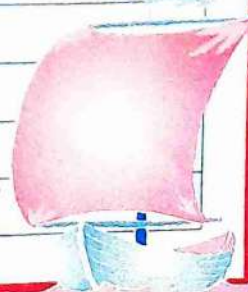

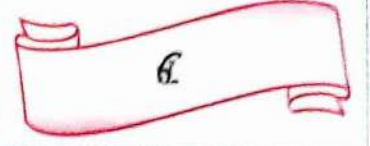
* प्रस्तावना *

मशरूम ज्याला मराठी मध्ये आपण 'अळिंबी' असे देखील म्हणतो. ही बुरशी गटात मोडणारी वनस्पति आहे. महाराष्ट्रात वेगवेगळ्या भागात मशरूम ला वेगवेगळी नावे देखील आहेत जसे कुठ्याची छती, भूछत, तैकोड, धिंगरी, सात्या, डुंबरसात्या, केकोळ्या इ.

मशरूम चे उत्पादन होण्यासाठी कमी जागा व कमी पाणी लागते. आणि मशरूम ची मागणी ही भारतासह पूर्ण जगामध्ये मोठ्या प्रमाणात आहे. त्यामुळे जगभरामध्ये मशरूम चे व्यापारी तत्वावर मोठ्या प्रमाणात उत्पादन घेतले जाते.

मशरूम खाण्यासाठी स्वादिष्ट तर
आहेच त्यासोबतच वैदिक देखील आहे.
मशरूम मध्ये मोठ्या प्रमाणात जीवनसत्वे,
प्रथिने व खनिजे आहेत त्यामुळे दररोजच्या
आहारात मशरूम चा वापर केल्यास फायदा
होतो.

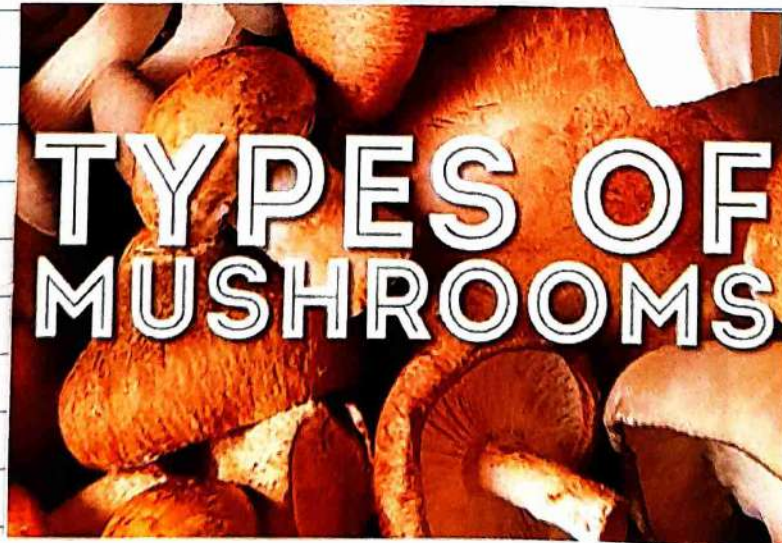
7

* मशरूम च्या जाती *

राष्ट्रीय अळिंबी संशोधन केंद्र ह्यांनी मशरूम च्या काही जाती संशोधित केल्या आहेत.

- 1) छिंगरी
- 2) यू-३
- 3) एस-११
- 4) एस-७६
- 5) एस-७९
- 6) एनसीएस-१००
- 7) बटन मशरूम
- 8) शिंपळा मशरूम

इत्यादी जाती मशरूम च्या संशोधित केल्या आहेत. परंतु आरतामह्ये बटन मशरूम व शिंपळा मशरूम या जातींची लागवड मोठ्या प्रमाणात केली जाते.

Sundaram

FOR EDUCATIONAL USE

* बटन मशरूम

1) बटन मशरूम ची लागवड मोठ्या प्रमाणात हिमाचल प्रदेश, आसाम, पंजाब या राज्यात केली जाते.

2) बटन मशरूम उत्पादना करीता तापमान 92 अंश सेल्सिअस ठेवावे लागते.

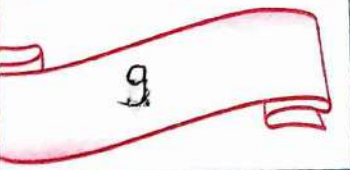
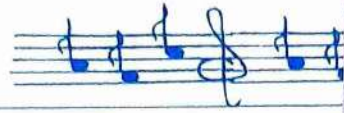
3) मशरूम च्या दीर्घ मुदतीची पदधान (2६-2८) दिवस व कमी मुदतीची पदधान (१६-१८) दिवस ह्या द्वारे कंपोस्ट तयार केले जाते व त्या कंपोस्ट खतावर मशरूम ची लागवड केली जाते.

4) तयार केलेले कंपोस्ट पिशव्यामध्ये भरून त्यांचे निर्जंतुकीकरण करून कंपोस्टच्या वजनाच्या 90% प्रमाणात मशरूम चे बी पेरले जाते.

5) 92-94 दिवसाने बुरशीची वाढ झाल्यावर दैड इंच जाडीचा कंपोस्ट खान, माती, वाळू यांच्या निर्जंतुक मिश्रणाचा थर द्यावा लागतो.

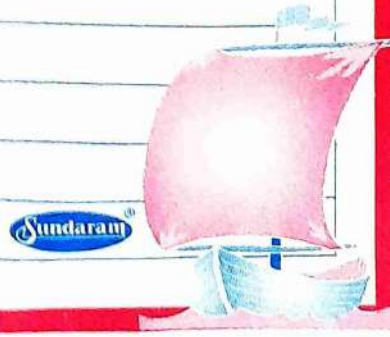

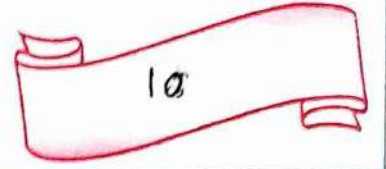

* शिंपळा मशरूम **Oyster (Oyster)**

- 1) शिंपळा मशरूम ची लागवड पूर्ण भारतात केली जाते .
- 2) शिंपळा मशरूम ची लागवड नैसर्गिक वातावरणात केली जाते . ह्यासाठी साधारण तापमान 20 अंश ते 30 अंश सेल्सिअस व आर्द्रता 70-75% असावी लागते .
- 3) शिंपळा मशरूमची लागवड ही बरन मशरूम पेक्षा अल्पखर्चिक व किफायतशीर आहे .
- 4) खूप कमी जागेत व कमी पाण्यामध्ये कमी पैसे खर्च करून उत्पन्न देणारी जात म्हणून शिंपळा मशरूम चा उल्लेख केला जातो .

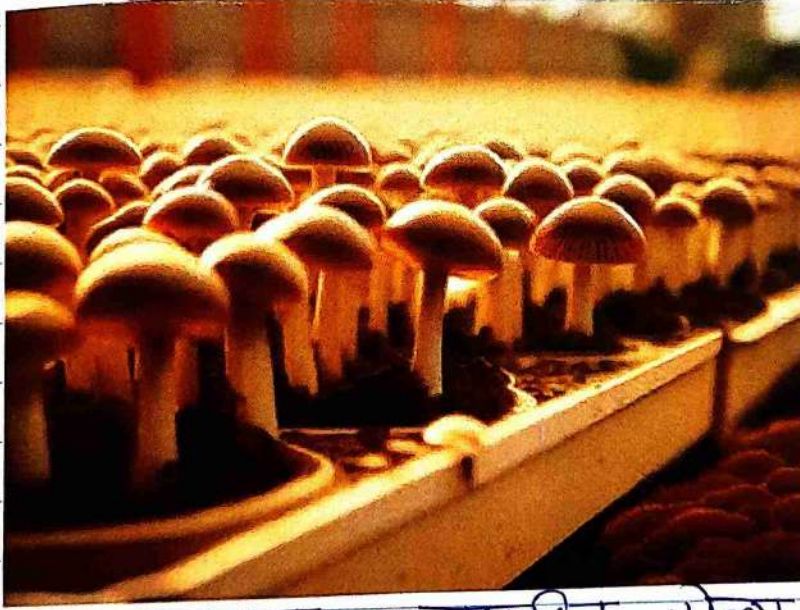

* मशरूम लागवड पध्दत *

कच्चा माल =

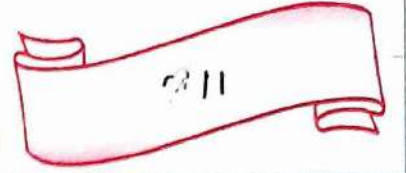
मशरूम उत्पादनासाठी कच्चा माल म्हणून कापसाची वाळलेली झाड, भाताचे काड, गव्हाचे काड, व भुसा, सोयाबीनची काड्या, पाने / भुसा, ऊसाची पाचट, केळीची पाने व बुधा, मव्याच्या व ज्वारीच्या धातंचा उपयोग होतो.

कच्चा माळातील सेल्युलोज हा धरक मशरूम चे महत्वाचे अन्न आहे. सगळ्यात जास्त सेल्युलोज कापसाच्या काड्या, गव्हाचे काड, सोयाबीनची पाने यात असते.

नारळाची पान, ऊसाची पाचट ह्यात सेल्युलोज कमी असते. लागवडी साठी लागणारा माल कोरडा व नविन काढणीचा हवा. तो माल पावसात भिजून न देता बंदिस जागी साठवावा.

Sundaram

* जागा *

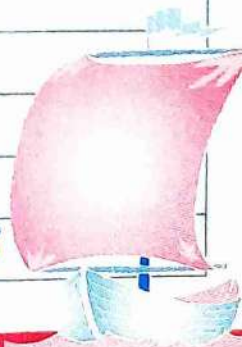
मशरूम उत्पादनाकरीता जागा वंदिस्त
स्वरुपाची जागा.

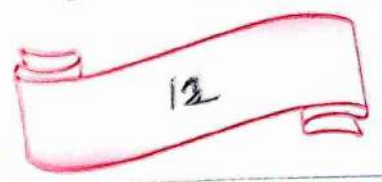
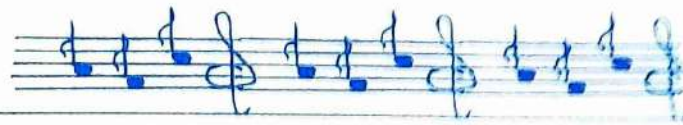

शोपडी, वांबू हाऊस, मातीचे घर
यांमध्ये मशरूम उत्पन्न आल्यांत उत्तम होता
येत.

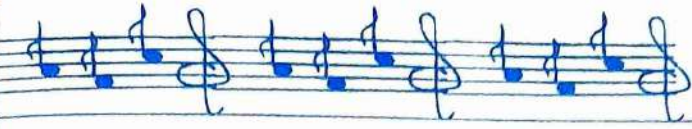
Sundaram

* लागवड पद्धत *

- 1) मशरूम लागवडी साठी माळ कच्चा अलांब असल्यास त्याचे 3-5 से.मी तुकडे करावेत. थंड पाण्यात 90-92 तास भिजून द्या व तो गरम पाण्यात निर्जंतुकीकरण करावे.
- 2) प्लॅस्टिक च्या पिशवीमध्ये दोन ते अडीच इंच निर्जंतुक माळाचा थर द्यावा.
- 3) पिशवी मध्ये कच्चा माळ दाबून भरावा. पिशवी भरल्यावर पिशवीचे तोंड बंद बांधून त्याला 24-30 छिद्रे पाडावी.
- 4) मशरूम ची पिशवी ज्या खोलीत ठेवणार आलेल त्या खोलीत अंधार असावा व तापमान शरत 26 अंश सेल्सियस ठेवावे. या वातावरणात 94 दिवसात वी ची वाढ होते.
- 5) सुरक्षीची पूर्ण वाढ झाल्यावर बेडकरील पिशवी अलंबाद बळंड ने कापावी व बेड 95 से.मी आंतर ठेऊन रंकर ठेवावेत.
- 6) पिशवी काडून रंकर ठेवल्यापासून 3 ते 4 दिवसात मशरूम ची वाढ होते.
- 7) मशरूम 2-90 से.मी व्यासाचे होते व ते पांढरे किंवा करड्या रंगाचे दिसायला लागते.
- 8) मशरूम च्या पिशवीवर दिवसातून दोन-चार वेळा स्प्रे पंप ने पाण्याची फवारणी करावी.

मशरूमचे औषधी गुणधर्म *

1) मशरूम हे स्वादिल व पचनास इल्लके आहे. त्याचसोबत त्यामध्ये पिव्लमय पदार्थ व साखर खूप कमी असल्याने मधुमेह, उच्च रक्तदाब असणाऱ्यांना मशरूम खाणे हे गुणकारी व आरोग्यवर्धक आहे.

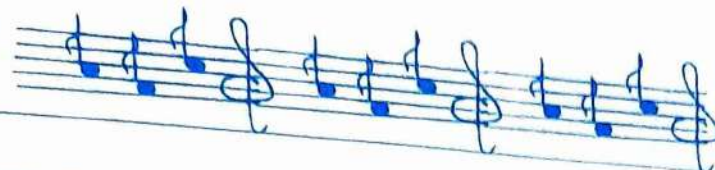
2) मशरूम मध्ये व-1 व व-2 व क जीवनसात्वे आहेत त्याचसोबत प्रोलाश कॉल्शियम, सोडियम, स्फुरद, लोह इत्यादी खनिजे देखील भरपूर प्रमाणात आहेत.

3) डिमोग्लोबीन वाढवण्यासाठी, त्वचारोग, वजन कमी करण्यासाठी व आम्लपित्तावर मशरूम उपयुक्त ठरते.

4) मशरूम मध्ये प्रथिनांचे प्रमाण 2.0 ते 3.2 टक्के असून हे प्रमाण फळे - भाजीपाला यांच्या तुलनेत दुप्पट आहे.

5) त्याचसोबत लहान मुलांच्या वाढीसाठी मशरूम मधील अमीनो अॅसिड महत्वाचे आहे.

6) मशरूम मधील लायसीन व ट्रिहोफेन ही अमीनो अॅसिड शरीरास उपयुक्त असतात.

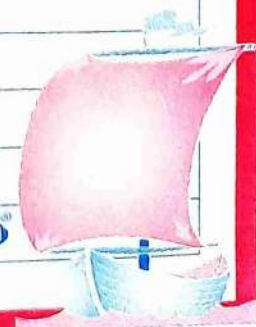

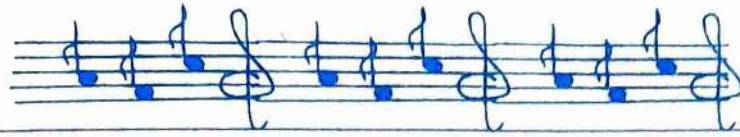
* मशरूम काढण्याची पद्धती *

- 1) मशरूम काढण्याच्या आधी चार ते पाच तास आधी बेडवर पाणी मारु न्ये.
- 2) पाह झालेली मशरूम हाताम डावीकडे किंवा उजवीकडे वळवून काढतात

- 3) मशरूम काढल्यावर बेड खरडुन पाणी द्यावे. पाण्याची व तापमानाची आर्द्रता राखल्यास 7 ते 90 दिवसांनी दुसरे पिक होता येते. अशा पद्धतीचा अवलंबन केल्यास एका बेडवर व कच्चा मालापासुन तीन पिक होता येतात.
- 4) एका बेड (पिशवी) पासुन 9500 ग्रॅम पर्यंत ओळी मशरूम (आळिबी) मिळते. शिल्लक राहिलेल्या बेडचा वापर झाडाना खत म्हणून करण्यात येता.

15

* मशरूम ची साठवण *

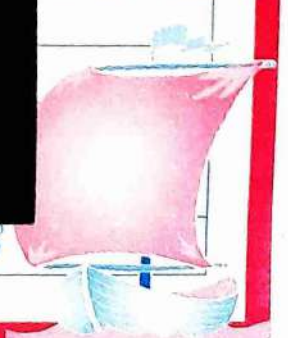
मशरूम काढण्या नंतर गार पाण्यात प्रथम स्वच्छ धुवावा.

त्यानंतर पातळ फडक्या मध्ये बांधुन उकळत्या पाण्यात 3 ते 4 मिनिटे ठेवावा.

त्यानंतर परत गार पाण्यात ठेवून थंड करावा. त्यानंतर मशरूम मधील जास्तीचे पाणी काढुन तो उघड्यावर परंतु सावलीत वाळून द्यावा व मग प्लॅस्टिकच्या पिशवीत भरुन ठेवावा.

Sundaram

* मशरूम विक्री व्यवस्था *

मशरूम चा वापर घरघुती ~~का~~ खाण्यात होतोच पण त्यासोबतच मशरूम ला मोठ्या मोठ्या हॉटेल्स मध्ये खूप मागणी आहे.

मशरूम पासून कोणची, पापड, सुपु पावडर, हेल्थ पावडर, कॅल्सुल्स, हेल्थ ड्रिक्स इत्यादी उत्पादने बनवली जाते. व या उत्पादनांना देखील बाजारात मागणी आहे.

त्याचसोबत अनेक कंपनी मशरूम उत्पादनाचे हेमिंगा तर देतातच पण त्याचबरोबर शेतकऱ्यांकडून करार घ्यावीचे मशरूम खरेदी देखील करतात.

त्यामुळे शेतकऱ्यांना बाजारपेठ शोधत वसावे लागत नाही जेव्हाकरून शेतकरी पूर्ण लक्षा उत्पादन वाढीवर देऊ शकतात व चांगले उत्पन्न होऊ शकतात.

